

KNAPP ÉVA

TÖRTÉNETEK AZ SZŰZ MÁRIÁRUL

(Szövegkritika, szerzőség, műfaj, források)

Faludi Ferenc prózai művei kritikai kiadásának második kötetében, 1991-ben napvilágot látott egy *Történetek az Szűz Máriáról* című, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött kézirat szövege.¹ A Faludi Ferencet címlapján szerzőként feltüntető kéziratról Szörényi László adott hírt először 1978-ban.² A *Magyar Tallózó* című sorozatban megjelent, általa válogatott és szerkesztett Faludi-kötetben még nem közölte a kéziratot, de az utószó egy zárójeles mondatában utalt rá, s reprodukálta címloldalát.³ 1981-es Faludi-tanulmányának végén röviden visszatért a kéziraatra.⁴ A kritikai kiadás bevezetésében Vörös Imre köszönetet mondott Szörényi Lászlónak, aki átengedte neki az „...első publikálás lehetőségét...”,⁵ s bár Szörényi neve nem található meg a sajtó alá rendezők között, a *Történetek* szövegét kétséget kizáróan ő gondozta.⁶

A kritikai kiadás bevezetésében Vörös Imre kifejezte fenntartását Faludi szerzőségét illetően, és kijelölte a szöveg megvizsgálására vonatkozó egyik tudományos feladatot: „...a források pontosabb filológiai feltérképezése nem csekély feladatot jelent még az

¹ FALUDI Ferenc, *Történetek a Szűz Máriáról* = FALUDI Ferenc *Prózai művei*, sajtó alá rend., magyar szövegeket gond., jegyz., név- és szómagyarázat VÖRÖS Imre, latin szövegeket gond., ford., jegyz., névmagyarázat URAY Piroska, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 8/1–2) (a továbbiakban: *RMPE*), 735–782, 998–1001.

² „(Hagyatékából [ti. Faludi Ferenc hagyatékából] származik egy mai napig kiadatlan kézirat is, *Történetek a Szűz Máriáról*. Kantz János másolta, 1777-ben Csákányban, ma az MTA Könyvtára őrzi. Szövegét tudományos jellegű kiadásra készíti elő e sorok írója.)” SZÖRÉNYI László, *Kalauz Faludi Ferenc prózájához = Téli éjszakák: Válogatás Faludi Ferenc prózai műveiből*, vál., szerk., jegyz., utószó SZÖRÉNYI László, előszó RÓNAY György, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1978 (Magyar Tallózó), 409–426, itt: 410.

³ SZÖRÉNYI, *Kalauz*, i. m. (2. jegyzet), 418.

⁴ SZÖRÉNYI László, *Faludi Ferenc irodalmi jelentősége*, *Életünk*, 1981, 251–256. Jegyzetekkel bővítve változatlan címmel ismét megjelent: Uő, *Studia Hungarolatina: Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról*, Bp., Kortárs Kiadó, 1999, 62–72.

⁵ *RMPE* 8/1, 13.

⁶ 1999-ben így írt a *Történetek*-ről: „Az MTA kézirattárában találtam (MS 309). Azóta a kézirat átírásomban megjelent a FALUDI Ferenc, *Prózai művei* I–II. című kiadványban, II. 735–782.” SZÖRÉNYI, *Faludi*, i. m. (4. jegyzet), *Studia*, 72, 28. jegyzet. A szövegközlést Szörényi László autobiográfiájában saját munkájaként tartja számon. *Szörényi László munkái*, (F) Szövegkritikai közreadás belföldi kiadványban, 1991, A Magyar Tudományos Akadémia Köztudományi Honlapja, http://www.mtakoztest.hu/pub_szorenyi_laszlo2.htm (2010.03.13).

eljövendő kutatás számára”.⁷ Faludi életművének alapos ismeretében Vörös különösnek találta a *Történetek*ben megfogalmazódó határozott felekezeti konfrontálódást, mely teljesen hiányzik Faludi korábbi műveiből, s egy addig rá nem jellemző, tőle idegen írói magatartást tükröz. A szerzősége vonatkozó kételyt azonban filológiai érvek nem támasztották alá, s e körülményre hivatkozva közölték a *Történeteket* Faludi műveként a prózai művek kritikai kiadásában. A szövegkiadás megjelenése óta eltelt időszakban Vörös Imre megismételte a szerzőséggel kapcsolatos fenntartását.⁸

A kritikai kiadás után négy évvel, a *Bibliotheca Hungarica Antiqua* című sorozat 31. köteteként megjelent Esterházy Pál *Az boldogságos Szűz Mária szombatja* című művének hasonmása, Szörényi László kísérettanulmányával. A kísérettanulmányban Szörényi Nádas János, az Esterházy-mű egyik forrásának szerzője kapcsán röviden ismét kitért Faludi Szűz Mária-történeteire. Megjegyezte, hogy Esterházy e műve „...jobban hasonlít a majd száz évvel később írt Faludi-munkára [...], mint Nádas vagy – a Faludinak is egyik forrásául szolgáló – Hevenesi Gábor könyveire...”⁹ Itt említem meg, hogy Hevenesi mellett a *Történetek* szerzője Nádas János műveit is forrásként használta. A Nádasira konkrétan hivatkozó három „példa” forrását Tüskés Gábor azonosította, és megjegyezte, „...biztosnak látszik, hogy a közvetlen források között a hivatkozásoknál nagyobb arányban lehet számítani Nádas műveinek felhasználására. Ezt látszik igazolni, hogy némi kereséssel hat további történetet találtunk [...], amelyek Nádas két, Máriával kapcsolatos művében is megtalálhatók.”¹⁰

Balbinus és a magyarok című, 1998-ban – majd 2001-ben változatlan tartalommal német nyelven – megjelent tanulmányában Szörényi László röviden foglalkozott egy, a *Történetek*ben hivatkozott, s általa azonosított forrás, Bohuslav Balbín *Diva Montis Sancti* című művének egyik mirákulumelbeszélésével.¹¹ 2004-ben konferencia-előadást jelentett be *A Történetek az Szűz Máriáról forráskérdései* címmel,¹² az előadást azonban nem tartotta meg, s e címen tanulmánya azóta nem jelent meg.¹³

⁷ RMPE 8/1, 13–14.

⁸ A *Történetek az Szűz Máriáról* „...szerzősége bizonytalan...” VÖRÖS Imre, *Faludi Ferenc jelentősége a magyar irodalomban*, Távtatok, 2004/1, 87–92.

⁹ SZÖRÉNYI László, *Esterházy Pál: Az boldogságos Szűz Mária szombatja [...]*, Nagyszombat, 1691, Bp., Balassi Kiadó, 1995 (BHA, 31), 20; változatlanul megjelent: Uő, *i. m.* (4. jegyzet), *Studia*, 41–61, itt: 53–54.

¹⁰ TÜSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádas János)*, Bp., Universitas Kiadó, 1997, 336–338.

¹¹ „...*Történetek* [...] kéziratát csak 1979-ben [!] találtam meg. A Szűz Mária csodás hatalmát bizonyító történetek sorában (II. könyv, 6. példa) Balbinus *Diva Montis Sancti* (1665) című könyvét aknázza ki...” SZÖRÉNYI László, *Balbinus és a magyarok = Bohemia et Hungaria: Tanulmányok a cseh–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*, szerk. BERKES Tamás, Bp., Osiris Kiadó, 1998, 17–23, itt: 22; Bohuslav Balbín *und die Ungarn = Lesestoffe und kulturelles Niveau des niederen Klerus, Jesuiten und die nationalen Kulturverhältnisse, Böhmen, Mähren und das Karpatenbecken im XVII. und XVIII. Jahrhundert*, Hrsg. István MONOK, Péter ÖTVÖS, Szeged, Scriptum Rt., 2001, 78–91.

¹² *Historia litteraria a XVIII. században: Tudományos tanácskozás Faludi Ferenc születésének 300., Tarnai Andor halálának 10. évfordulója alkalmából*, Budapest, 2004. október 12–14.

¹³ 2010 januárjában megfogalmazott szóbeli véleménye szerint „a vizsgálatot el kellene végezni”.

Az elmúlt három évtizedben többen, így Hopp Lajos, Kovács Sándor Iván és Sárközy Péter állást foglaltak Faludi Ferenc szerzősége mellett, anélkül azonban, hogy filológiai igényrel megvizsgálták volna a *Történeteket*.¹⁴ Ugyanakkor Szelestei N. László kutatásaiból időközben ismeretessé vált az is, hogy nem minden Faludit szerzőként feltüntető 18. századi kézirat szerzője volt Faludi Ferenc.¹⁵ A historiográfiai adatokban megfogalmazott bizonytalanság és a kutatás által szorgalmazott forrásfeltárás igénye arra ösztönözt, hogy megvizsgáljam a *Történetek* kéziratát, foglalkozzam a műfaj és a szerzőség kérdésével, körülhatároljam és azonosítsam a mű forrásbázisát.

Szövegkritikai megjegyzések

A kritikai kiadás jegyzetei szerint a *Történetek* kézírata másolat, amely 1776–1777-ben készült Csákányban, majd két évszázadig lappangott, s amelyet Szörényi László talált meg a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában. Az „egykötetes, 90 oldal (paginát) és 2 üres lapot tartalmazó, 225 × 175 mm nagyságú kézirat jelzete: Ms 309.”¹⁶

Megvizsgálva a kék színű keménypapír táblába kötött kéziratot, annak külső borítóján a beszerzésre vonatkozó, golyóstollal ráírt szerzeményi iratszám („24/1955”) alapján megtudtam, hogy a könyvtár 1955. VIII. 16-án vásárolta meg a kéziratot Farkas Jenőtől.¹⁷ A címloldal grafitceruzás bejegyzése szerint a kézirat ára valószínűleg 250 Ft volt. Felvethető a kérdés, 1955–1978 között miért nem „akadhatott” egyetlen kutató sem a kézíratra? Valószínűnek tartom, hogy a kézirat katalogizálása évtizedekig váratott magára.¹⁸

¹⁴ HOPP Lajos, *Faludi prózája a XVIII. században*, ItK, 85(1981), 429–438, itt: 433; KOVÁCS Sándor Iván, *Faludi és Mikes*, Irodalomismeret, 10(1999), 3–4. sz.; Sárközy Péter véleménye szerint „A kéziratot [ti. *Történetek*] a *Téli éjszakák*at is lemásoló Kántz János [recte: Kántz Sebestyén] jegyezte le Csákányban [recte: Csákány] [...] forrásainak azonosítása, a példázatok komplex stilisztikai elemzése még további kutatásokat igényel, de ha Faludinak a hetvenes évek elején Szűz Máriához és a magyar szent királyok tiszteletére írt verseire gondolunk, akkor mindenképp elfogadhatjuk Szörényi László vélekedését, hogy a mű kétségtelenül Faludi Ferenc munkája. [...] Faludi szerzőségét látszik valószínűsíteni [...] jellegzetesen »faludis« nyelve is...” SÁRKÖZY Péter, *Faludi Ferenc (1704–1779)*, Pozsony, Kalligram, 2005, 97–98; vö. még BITSKEY István, „*Csúddajok vagy magyar poétáknak*”. *Sárközy Péter: Faludi Ferenc*, Hítel, 18(2005), szeptember, 117–120. Faludi Ferenc egyetlen Szűz Mária-versének címe: *A Szűz Máriához* = FALUDI Ferenc, *Fortuna szekeirén okosan ül: Versek, Téli éjszakák*, vál., szöveg. gond., bev., utószó VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1985, 99.

¹⁵ SELESTEI N. László, *Egy Faludi Ferencnek tulajdonított vers szerzője: Bíró István*, ItK, 102(1998), 534–535.

¹⁶ RMPE 8/2, 998–999.

¹⁷ Farkas Jenő tulajdonából több kézirat és nyomtatvány került közgyűjteményekbe. Így például a debreceni Egyetemi Könyvtár szerzeményi bejegyzése szerint 1959-ben tőle mint budapesti tudományos kutatótól egy autográf Berei Farkas András-kéziratot vásároltak. A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum egy 1990-ben selejtezett unikum rézmetszettel díszített Berei Farkas-nyomtatványt vásárolt tőle, valószínűleg szintén az 1950-es években 50 Ft-ért. Vö. KNAPP Éva, „*A Lói Tanács Zabolázója*”, Második kötet, *Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája*, Zebegény, Borda Antikvárium, 2007, 12, 109.

¹⁸ Ismeretes, hogy sok értékes kézirat vár feldolgozásra a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában, melyekbe nem lehet betekinteni. Így például Angyal Endre teljes hagyatéka halála (1976) óta máig

A címoldal állapota és a cím átírása további meglepetéseket hozott. Egyrészt a kézirat korábban foglalkozók nem említették meg, hogy a címlap alsó, a lapnak több mint felét kitevő részét valaki – talán az eladó – valamilyen, ma már kideríthetetlen okból ollóval levágta.¹⁹ Másrészt összevetve a címet a szövegkiadással, feltűnik a központosítás megváltoztatása és a harmadik sorban a jól olvasható „et” helyett tévesen álló „a” betű. A cím évszámot tartalmazó hetedik sorának elejére és végére a cím másolásával minden bizonnyal nem egy időben került oda az eltérő írásképpű „Kántz [...] János mpria” bejegyzés. A számozatlan címoldal e sajátossága megítélésem szerint összefüggésbe hozható az utolsó, 90. oldal legutolsó, a kézirat szövegét szorosan nem követő, a lap alján jobbra lent elhelyezett sorával: „Csákány 9 9bris 777.”

A kézirathoz tartalmilag nem kötődő két bejegyzés többféleképpen értelmezhető. Lehetséges, hogy a kéziratot nem Kántz János másolta, ő csupán birtokolta. Feltételezhető az is, hogy a kézirat 1777. november 9-én már Kántz tulajdonában volt, vagy ekkor, illetve ezen időpont előtt fejezték be a másolást. E két bejegyzés ugyanis más jellegű, mint a *Téli éjszakák* szövegét részlegesen tartalmazó, Kántz Sebestyén által készített későbbi másolat végén olvasható egyértelmű bejegyzés: „Finivit raptim in Csákány die 29° apr. 782. Sebast: Kántz” (Befejezte kapkodva/sebtiben/gyorsan Csákányban 1782. április 29-én Kántz Sebestyén).²⁰

A *Történetek* kéziratát birtokló vagy másoló csákányi (Csákánydoroszló, Vas megye) Kántz Jánosról szinte semmit sem tudunk.²¹ A családtörténeti irodalomból ismeretes, hogy Kancz József és Sebestyén 1771-ben Mária Teréziától kaptak nemesi levelet.²² Egy másik adat szerint Kántz Sebestyén és Péter, valamint az utóbbi gyermekei 1776. augusztus 23-án kaptak címeres levelet.²³ Valószínű, hogy e család leszármazottja volt Kántz Zsigmond nyugalmazott királyi bánya- és erdészeti főtanácsos, aki Salzburgban élve Batsányi János linzi hagyatékát megszerezte, összegyűjtötte, rendezte, és 1873-ban átadta a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának az általa írt Batsányi-életrajzzal együtt.²⁴

feldolgozatlan, nem kutatható és – kutatói érdeklődés ellenére – belátható időn belül nem is tervezik a feldolgozását.

¹⁹ Reprodukcióját lásd SZÖRÉNYI, *Kalauz, i. m.* (2. jegyzet), 418; *RMPE* 8/2, 6. képmelléklet.

²⁰ *RMPE* 8/2, 734.

²¹ Valószínűleg nem azonos Joannes Kanz (1728–1787) gráci születésű stájer jezsuitával, aki Grácban és Bécsben élt. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus*, Pars II, Romae, Institutum Historicum S. I., 1988, 680.

²² NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VI, Pest, 1860, 62–63.

²³ KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, V, Bp., 1913, 349.

²⁴ Vasárnapi Újság, 20(1873), február 23., 98. – Batsányi János kiadta Faludi Ferenc verseit (Pest, 1824) és ugyanebben a kiadványban életrajzot jelentetett meg Faludiról, „szelíd Jezsuitá”-nak nevezve őt (142). Felmerül a kérdés, volt-e és milyen köze Batsányinak Faludi írói hagyatékához, illetve a Kántz-féle Faludi-kéziratok hagyományozódhattak-e együtt Batsányi írói hagyatékával. Vö. FALUDI Ferenc *Versei*, kiad. BATSÁNYI János, Pest, 1824; BATSÁNYI János, *A magyar tudósokhoz: I, Faludi Ferentz s több más Magyar Költők Munkájának kiadásáról* – II, *A Nemzeti Nyelvről s Poézisről, és a mai Nyelvrontók törekedéséről*, Pest, 1821.

A címoldal kivételével előre megvonalmazott lapokra írt szöveg végig egy kézzel, nem egyszerre, de azonos, barnás árnyalatú tintával íródott.²⁵ Az enyhén jobbra dőlő betűk az elkopó tollhegyek miatt hol vékonyabbak, hol vastagabbak. A kézirat másolója néha hibázott vagy egy-egy szót kifejejtett, s ezt többnyire pótolta.²⁶ A kész másolatot valaki gondosan átolvasta és javította sötétebb, feketés színű tintával. A fekete tintás javítások részben pontosítják a tartalmat,²⁷ részben érthetőbbé teszik a szöveget.²⁸ A nehezen látható vagy elhalványult részeket is sötétebb tintával erősítették meg. Így például a 64. oldalon a „Wittenbergában 1710ben 5dik Novemberben” szövegrészben az általam kiemelt 10-es szám ezzel a fekete, javító tintával íródott, s az alatta elhalványult eredeti rész ma egyáltalán nem látható.²⁹

A kézirat további sajátossága, hogy az I., II. és III. rész után egy-egy levelet (recto–verso) üresen hagytak, tehát nem „két üres lap”, hanem három üres levél (= hat lap) található benne. Azt nem lehet megállapítani, hogy ezekre a négy fő szerkezeti egységet elválasztó üres levelekre mit szántak.

A Faludi prózai műveit tartalmazó kritikai kiadás közlési alapelve a sorozat hagyományainak megfelelően a pontos szövegközlés volt. Ennek érdekében például az indokolatlanul alkalmazott pontosvesszők számát ésszerű mértékben csökkentették ugyan, „de csak annyira, hogy az egykori szövegeknek ezt a sajátosságát továbbra is érzékeltessük”.³⁰ 1978-ban hasonló elvet kívánt megvalósítani a *Téli éjszakák* című válogatás: „Átírásunkban az a törekvés vezetett, hogy híven visszaadjuk az eredeti kiadások magánhangzó- és mássalhangzó-hosszúságait, természetesen akkor is, ha ezért az egységesítéstől és a mai helyesírástól el kellett térnünk.”³¹

Az idézett szövegközlési elvek ismeretében a *Történetek* szövegközlése rendhagyónak mondható. A kézirathoz viszonyítva a központosítás megváltozott, a kis- és nagybe-

²⁵ Ezzel a tintával írták a „Kántz [...] János mpria” és „Csákány 9 9bris 777.” szövegrészeket is.

²⁶ Így például a másoló utólag pótolta a 7. oldal elején kimaradt „az”-t, és az oldal alján hibásan leírt „Szolgid” kifejezést „Szolgaíd”-ra javította.

²⁷ Például az első rész 12. példájában tévesen szerepelt az 1685-ös évszám, amit kétszer 1683-ra javítottak; a második rész 8. példájának első sorában a téves „Schenia” helynevet a helyes „Scheina” alakra változtatták meg.

²⁸ Például a második rész 8. példájának első bekezdésében a „halállal holt meg” elé betoldották a „hertelen” szót; a harmadik rész 1. példájának második bekezdése elején az adott szövegkörnyezetben értelmetlen „ezer nyoltzadikban” kifejezést a pontos évszámra „ezer 610nyoltzadikban”-ra változtatták.

²⁹ A javítás itt tévedést eredményezett, ugyanis a történet alanya, mint azt a forrásazonosítások egybehangzóan tanúsítják, valójában nem 1710-ben, hanem 1701. november 5-én halt meg Wittenbergben. Joannes MILLER (MÜLLER), *Historia Mariascheinensis, Das ist: Ausführlicher Bericht von dem uralten und Wunderthätigen Vesper-Bild der Schmerzhafften Mutter Gottes Maria, welches zu Maria-Schein unweit Graupen im Königreich Böhme In der Kirchen Unser Lieben Frauen von etlichen hundert jahren her zu öffentlicher Verehrung vorgestellet und Wegen vieler Wunder- und Gnaden-Wercken sehr berühmt ist*, Alt-Stadt Prag, Acad. Buchdruckerey, 1710, 215–216. – Használt példány: OSZK, v. s. s. 336; tulajdonosi bejegyzés címlapon: „Catalogo Bibliothecae ad D. V. M. in Arena Wratislaviae adscriptus”, belső kötetáblán ex libris: „Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherren zu Breslau”.

³⁰ RMPE 8/1, 9–16.

³¹ SZÖRÉNYI, *Kalauz, i. m.* (2. jegyzet), 426.

tűk használata nem követi a kéziratot, s ugyanez vonatkozik a rövid és hosszú magán- és mássalhangzókra is, azaz a közlés nem betűhív. Mindez egy esetleges újabb szövegkiadásban viszonylag könnyen javítható, éppúgy, mint a félreolvasások, illetve az önkényes olvasatok miatti hibák.

Az utóbbiak főbb típusai a következők: 1. Téves szövegolvasat, illetve -értelmezés, melynek következtében néha torzul a forráshivatkozás. A kézirat 9. lapjának alján például a „Cardinal Baronius LImo An[n]al[ium]”-ra vonatkozó 6. jegyzet így hangzik: „Cesare Baronio: Annales ecclesiastici (= Egyházi évkönyvek) c. munkájának 51. részében”,³² jöllehet a kéziratban az 'L' nem római szám, hanem folyóírással írott nagy 'L' betű, tehát nem az 51. (LI) részről, hanem a liber I-ről van szó. Egy másik példa: a kézirat 65. lapján olvasható „Ticinus Jacobus in Hist. Rosenth. C 1. § 1.” forrásjelzésből a szövegkiadásban „Ticinus Jacobus in Hist. Rosenth. Ct. 55. 1.” lett, melyhez a 42. jegyzetben az a téves magyarázat kapcsolódik, hogy a történet a hivatkozott mű „55,1.” fejezetében olvasható.³³

2. Eltűnnek bizonyos tájnyelvi sajátosságok, kifejezések. A kézirat 32. lapján például a két utolsó szó a „jó üzűen”, a szövegkiadásban ehelyett a „jó izűen” olvasható.³⁴

3. Hibás, félrevezető olvasatok. Így például a kézirat 40. lapján a 7. példa szövegének első sorában nem „Száz Historius Könyvében”, hanem „Száz Historias Könyvében” olvasható, azaz a kifejezés nem a példa forrásának címére, hanem tartalmára vonatkozik. Az 50. lapon jól olvasható a „más” (sötétebb) színű tintával át nem írt „Dominicus a Jesu Maria” név. Ehelyett a szövegkiadásban a „Dominicus a Jan Maria” fantomnevet találjuk, melyhez a 40. jegyzetben a következő félrevezető magyarázat tartozik: „A szövegben eredetileg szereplő név egy más színű tintával úgy át van írva, hogy egyik változat sem olvasható ki egyértelműen, ezért a »Jan« alak meglehetősen bizonytalan.”³⁵

Összegezve az eddigieket, a kézirat keveset árul el magáról. A filológiai vizsgálat nélkül is nyilvánvaló elírások és az azokat javítani szándékozó átírások azonban arra figyelmeztetnek, valószínű, hogy nem az eredeti kézirat első, hanem többedik másolatának valamely másolata maradt fenn. Elgondolkodtató körülmény az is, hogy a címet – ellentétben a kézirat többi részével – nem előre megvonalmazott papírra (s talán nem is a munka másolásának kezdetén) jegyezték fel, hogy a mű négy fő részét egy-egy üresen hagyott levéllel választották el és hogy a címlapot utólag megcsonkították. Kérdés az is,

³² RMPE 8/2, 999.

³³ RMPE 8/2, 769, 1000. Az azonosított hivatkozás a következő: Jacobus TICINUS (TICIN), *Epitome Historiae Rosenthalensis, sive Compendaria narratio de Origine, ac Cultu pervetustae BV Mariae Statuae, in Pago Rosenthal Lusatae superioris*, Praga, Typ. Univ. Carolo-Ferdin. in Coll. S. J., 1692, 210–214 (Caput VI. [...] §. I. De Svecis in Icone hac avehenda prodigiose impeditis, [nr.] 144). A sorszám alapján azonosítható történetet a kötetben található kihajtható rézmetszeten több történettel együtt ábrázolták. – Használt példány: Universitäts- und Landesbibliothek Halle, Pon Yd 4988, tulajdonosi bejegyzés a címlap előtt: „Bibliotheca Ponickaviana”. További példány: Österreichische Nationalbibliothek, Wien, *43. K. 123. Rosenthal = Ralbitz-Rosenthal, Ralbicy-Rózzant, ma Németország.

³⁴ RMPE 8/2, 752.

³⁵ RMPE 8/2, 761, 1000. – Dominicus a Jesu Maria karmelita szerzetes a fehérhegyi csata egyik közismert „főszereplője”.

hogy a kinyomtatásra szántnak nevezett („világra botsaitott”) kézirat mennyiben tekinthető befejezett műnek, mivel nem tartalmaz sem dedikációt, sem szerzői vagy kiadói előszót.

Szerzőség

A *Történetek* középpontjában a keresztény közösségeket és az egyes embereket különféle bajaikban segítő Szűz Mária alakja áll. A mű négy önálló részét informatív címek különítik el, melyekből nyilvánvaló a szerzői (összeállítói) törekvés a rövidebb-hosszabb Mária-történetek tematikus összerendezésére: I. Szűz Mária segítséget nyújt a muzulmánokkal vívott harcban,³⁶ II. Megbünteti az öt káromló különféle eretnekeket és hitetlenségeket,³⁷ III. Lutheránus tisztelőit is megsegíti,³⁸ IV. Segíti a haldoklókat.³⁹ A négy rész terjedelme csökkenő tendenciát mutat: az I. rész 30 (1–30), a II. 25 (31–55), a III. 20 (56–75), a IV. 15 (76–90) kéziratoldalt tesz ki. Az első három részben tizenkét-tizenkét, a negyedikben azonban csak tíz, önálló címmel ellátott „példa” olvasható. Az eltérés a szabályos, négyszer tizenkettes szerkezettől több lehetséges okra vezethető vissza. Ezek közül a legkézenfekvőbb, hogy lanyhult a szerző „alkotói kedve” vagy a mű befejezetlen, s ezért hiányzik a két utolsó történet. A részek öt-öt oldalnyi szöveggel csökkenő terjedelme az előbbi lehetőséget látszik megerősíteni. Arra semmiképpen sem gondolhatunk, hogy a szerzőnek nem álltak rendelkezésére megfelelő számban „példák” (exemplumok) az adott témában. Erre utal – többek között – az a sajátosság, hogy egy-egy külön címmel ellátott „példa” rendszerint több, önmagában is megálló történetet tartalmaz.⁴⁰ A 17. század végére szinte kimeríthetetlen számú, terjedelmű és tematikájú Mária-exemplum állt rendelkezésre, kéziratban és nyomtatásban egyaránt.⁴¹

A mű másik szembeötlő sajátossága a példák eltérő terjedelme. A szerző koncepciójához tartozott, hogy az első három rész utolsó története hosszabb az előző tizenegynél, s mindegyik egy-egy Szűz Máriával kapcsolatos 17. századi hadi eseményhez kapcsolódik: így Bécs török ostromát,⁴² a fehérhegyi csatát⁴³ és egy Badeni Lajos seregében szol-

³⁶ „Maria Győzedelmes a Törökök, és Szeretsenek ellen.” *RMPE* 8/2, 738. A hivatkozott szövegrészeket a továbbiakban az *RMPE* szövegkiadásának megfelelően, javítás nélkül idézem. Az új, javított, betűhív szövegek közlés sajtó alá rendezése elvégzendő feladat.

³⁷ „Maria rettenetes a káromkodók ellen.” *RMPE* 8/2, 752.

³⁸ „Maria kegyes a hitben tévelgökhöz.” *RMPE* 8/2, 764.

³⁹ „Maria irgalmas a halálra váltakhoz.” *RMPE* 8/2, 775.

⁴⁰ Így például: I. rész, 3. példa: 2 történet; 5. példa: 5 történet; II. rész, 3. példa: 4 történet; 7. példa: 2 történet; 11. példa: 2 történet; III. rész, 3. példa: 3 történet; 6. példa: 2 történet; 11. példa: 3 történet; IV. rész, 2. példa: 2 történet; 10. példa: 3 történet.

⁴¹ Vö. pl. Wolfgang BRÜCKNER, *Elbeszélő egyházi kispróza a barokkban*, ford. TUSKÉS Gábor = *A megváltozott hagyomány: Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk. HOPP Lajos, KÜLLÖS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 429–477.

⁴² *RMPE* 8/2, 748–751.

⁴³ *RMPE* 8/2, 760–763.

gáló lutheránus katona katolikus hitre térését és kivégzését beszélik el.⁴⁴ A IV. rész utolsó, tizedik példája nem illeszkedik ebbe a sorba, mivel ott három, tematikusan egymáshoz kapcsolódó, rövid történet olvasható.⁴⁵

További sajátosság a példákhoz fűzött, elgondolkodásra vagy áhítatra ösztönző szövegrészek folyamatosan növekvő terjedelme. Az I. részben mindössze a 4. példa végén van egy ilyen mondat. A II. és III. részben is csupán kivételesen csatlakozik egy-egy, nem a történet részének tekinthető idézet a „példá”-khoz (II, 8, 11; III, 2, 12. példa). A IV. részben azonban megnő az ilyen tartalmú szövegrészek előfordulása és terjedelme (IV. előbeszéd az 1. példa előtt, 9, 10. példa). Mindez a szerzői koncepció módosulására, lassú átalakulására irányítja a figyelmet.

A szerző nagyon keveset árul el önmagáról és munkamódszeréről. Az egész műben mindössze egy alkalommal szólal meg egyes szám első személyben. A kézirat 56. oldalán, a III. rész első bekezdésének végén Joannes Kraus ismert cseh jezsuita szerzőre hivatkozik, aki öt évig élt egy jezsuiták által gondozott búcsújáróhelyen, Mariascheinben (ma Bohosudov, Krupka – németül Graupen – város része, Csehország), s ott „...sokat hallot és olvasott a történet tsudákrul, forgatta a historiás könyveket, mellyekben a szép tsudák bé valának írva [...] Ezekből szedegetet az emlétet Pater [...] és ki nyomtattatot egynéhányat; én hogy ébresszem a Magyarokban, és nevellyem a Szűz Anyánkhoz való bizodalmat, utána irogattam.”⁴⁶ Ugyanebben a részben még két további szerzői-alkotói reflexió olvasható: 1. „...nintsen a Historiában fel jegyezve”, illetve 2. „Ide való, mert hasonló példa...”⁴⁷

A szűkszavú vallomás némi kételyt ébreszt a tekintetben, hogy a magyar nyelvű művet vajon magyar vagy magyarországi születésű szerző készítette-e. Lehetséges-e, hogy a *Történeteket* valamely más nyelvből fordították? Az írói szándék közlésekor az alkotó miért nem vállalt közösséget célközönségével, s miért nem használta a 18. század utolsó harmadában a jezsuitáknál, ex-jezsuitáknál már nem szokatlan többes szám első személyt? Feltételezésem szerint azzal is számolni kell, hogy a mű nem a 18. század utolsó harmadában keletkezett. Mindezen kételyeket és lehetőségeket megerősíteni látszik egyrészt az idézett önvallomás, másrészt az a körülmény, hogy a „példa” kifejezéssel

⁴⁴ RMPE 8/2, 773–774.

⁴⁵ RMPE 8/2, 781–782.

⁴⁶ RMPE 8/2, 764. (Kiemelés tőlem – K. É.) Joannes Kraus valójában nem öt, hanem hét évig (1704–1711) élt Mariascheinben, ahol a jezsuita rezidencia praeses spiritualisa, valamint gyóntató volt. Martin Svatoš professzornak (Prága) köszönöm az adat, valamint a Krausra vonatkozó cseh szakirodalom ismeretét. Kraus egyik első, rövid életrajzát művei felsorolásával lásd Franz Martin PELZEL, *Boehmische, Maehrische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit*, Prag, im Verlag des Verfassers, 1786, 108. – A kiemelt részhez hasonló tartalmú szerzői/kompilátori megnyilatkozások, írói „vallomások” és koncepciók közlésének szokásos helye a 18. századi művekben az olvasóhoz intézett előszó. A motivációs gondolat szokatlan helyen történő megjelenése további, a szerkezetre, illetve a szerkesztésre vonatkozó feltételezések kiindulópontja lehet. Az ilyen megfontolások azonban a kézirat által felvetett problémák sokasága miatt jelenleg megalapozatlanok.

⁴⁷ RMPE 8/2, 765, 773. Az idézett megjegyzések is arra látszanak utalni, hogy először a harmadik rész készült el.

elkülönített negyvenhat szerkezeti egységben elenyésző számban találhatók magyar vonatkozású történetek. Mindössze két „példa” (I. rész 10. és IV. rész 4. történet) foglalkozik teljes terjedelmében magyar eseményekkel. A kettő közül az egyik (I, 10) félreérthető, hiszen azt nem csupán Szörényi László, de már a *Történetek* két további feltételezhető forrásának szerzője, Juan Eusebio Nieremberg és Hevenesí Gábor is tévesen azonosította az 1456. évi nándorfehérvári diadallal.⁴⁸ Nem lehet véletlen az sem, hogy egyik magyar példa sem kora újkori, hanem a 15. század első feléből származik. Egy további „példa” (II. rész 11. történet) felerészben magyar vonatkozású, két további pedig kiegészítő részleteiben utal magyar (I. rész 12. történet) vagy a honfoglalás után létrejött országhatárokon belül (I. rész 5. történet vége) lejátszódott esemény(ek)re. Tehát mindössze öt „példa” tartalmaz valamilyen mértékben magyar vagy magyar vonatkozású eseményt, ami az összes példának csupán a 10,8%-a.

A magyar szerzővel kapcsolatos kételyt erősíteni látszik az is, hogy a *Történetekben* jelentős számú „példa” kötődik csehországi eseményekhez. Tizenhárom „példa” (II. rész 6, 8, 9, 12; III. rész 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 – 28%) teljes egészében, egy további (II. rész 7) pedig felerészben kora újkori, elsősorban 17. századi, a csehországi jezsuitákhoz kötődő történetet mond el. A *Történeteknek* tehát közel egyharmad része cseh jezsuita vonatkozású Mária-exemplum.

Faludi Ferenc magyar származású volt, s a rendbe lépéstől a rend feloszlataáig (1773) az osztrák–magyar jezsuita rendtartomány tagjának számított. A mű eddig feltételezett megírásának idején, 1776-ban Nyugat-Magyarországon, Rohoncon élt. Nehezen érthető, ha ő volt a *Történetek* írója, személyes hangú megnyilatkozásában miért egy másik provincia neves, de nála több évtizeddel korábban alkotó szerzőjére hivatkozik. Elképzelhető-e, hogy egy cseh jezsuita volt a *Történetek* szerzője, akinek a művét lefordították magyarra? Vagy maga a szerző/fordító – mint többen a jezsuiták közül – csak később tanult meg magyarul? Mintha erre utalna egy „elszólás”: a II. rész 5. példája elején a „Tomas” keresztnév olyan szövegkörnyezetben található, ahol a szerző igyeke-

⁴⁸ Nieremberg forrásához (ENGUERRAND DE MONSTRELET, *Chronica*) tévesen kapcsolta az 1456. évi nándorfehérvári diadalt. Enguerrand de Monstrelet, a *Történetekben* hivatkozott forrás szerzője, nem írhatott a nándorfehérvári diadalról, mivel 1453-ban meghalt. Maga a példa Hunyadi János és II. Murad 1444. évi nándorfehérvári találkozásáról és békekötéséről szól. A téves forráshivatkozást átvette a *Történetek* írója, aki érzékelve, de nem javítva a kronológiai tévedést, beillesztette a IX. Gergely pápára történő hivatkozást! Vö. Joannes Eusebius NIEREMBERGIUS, *Trophaea Mariana seu de victrice misericordia Deiparae patrocinantis hominibus [...]*, Antverpiae, apud Viduam et haeredes J. Cnobbari, 1658, lib. III, cap. XXI (98–99). Használt példány: Budapesti Egyetemi Könyvtár (BEK), Bar. 03169 coll. 1. Tulajdonosi bejegyzés az előzéken: „P. Francisci Wunderer Ordinis Praed. Conventus filij Eystettensis, Conc. v. Rosariani Grecensis. Cessit Res. Pest. Ord. Praed.”; Gabriel HEVENESI, *Calendarium Marianum e victoriis Contra Gentiles, Turcas, Haereticos, et alios injusti belli [...]*, Graecii, 1685. Használt kiadás: Tyrnaviae, Typ. Acad., 1714, Junius 26 (123–124); használt példány: BEK, Ae 4952; RMPE 8/2, 999, 11. jegyzet. – Nieremberg a *Trophaea* című munkájában csak a harmadik liberben négy, Szűz Mária segítségéhez kötődő magyar történetet közölt: Szent István király és Konrád császár békekötése (cap. 41, p. 110); a későbbi I. Géza király és Szent László győzelme Vácnál (cap. 60, pp. 121–122); Nagy Lajos király győzelme Máriacellnél (cap. 62, pp. 124–125); Hunyadi Mátyás király győzelme István moldvai vajda fölött (cap. 83, pp. 138–139).

zett érzékeltetni a másik hivatkozott forrás-szerző családnévének magyaros kiejtését.⁴⁹ Kérdéses az is: a szerző miért éppen Joannes Kraus munkáiból „irogatott” után és miért választott német és cseh lutheránusokkal foglalkozó mirákulum-elbeszéléseket, amikor a 18. század utolsó harmadában az osztrák–magyar jezsuita rendtartomány területéről is bőven álltak rendelkezésre hasonló történetek nyomtatásban?⁵⁰

Közelebb vihet a szerzősége vonatkozó kérdések tisztázásához, ha választ keresünk arra, vajon milyen nyelvű forrásokból dolgozott a szerző. A *Történetek* szövege és forrásai ugyanis nem hagynak kétséget afelől, hogy a szerző nem magyar, hanem német és latin nyelvű művekből gyűjtötte össze a „példák”-k anyagát. (Ismeretes, hogy az említett Joannes Kraus terjedelmes életműve is német és latin nyelven íródott.⁵¹) Egy alkalommal például azért használja a „Balderon Schottlandiai Országbul” kifejezést, mert német nyelvű forrást használt, s abból így „fordította le” magyarra a „Schottländer Walderon” kifejezést.⁵²

A szerző „rejtőzködő” énjére vall, hogy egészen a kézirat 56. lapjáig elhallgatja munkamódszerének leglényegesebb sajátosságát: „utána irogattam”.⁵³ A címlapon egy másik, ugyancsak a compilációs módszerre utaló kifejezést olvashatunk: „Mellyeket egyben foglalt”. Erre a módszerre utal az „Ide való, mert hasonló példa...” megjegyzés is. A három megjegyzésből kirajzolódik egy különféle források alapján dolgozó szerző alakja, akinek alkotó tevékenysége – a magyar nyelvre történő átfogalmazáson, illetve fordításán kívül – a példák összeszerkesztésében ragadható meg elsősorban. A „példák”-ban előforduló legkésőbbi évszám, 1710 (amely valójában az 1701-es évszám téves „javításával” keletkezett) a 18. század első évtizedére utal, azaz a *Történetek* nem keletkezhetett ezen időpont előtt.

A tartalmilag és szerkezetileg egyaránt „virtuóz”-nak nevezhető módszerrel egyetlen művé alakított „utána irogatás”-t és „egyben foglalás”-t olyan, minden bizonnyal jezsuita szerző végezte, aki fölényesen birtokában volt a 17. század közepére kikristályosodott, jól bevált és oktatott compilációs technikának, valamint a megfelelő források ismeretének.⁵⁴ A szerző – az eddigi megfontolások ellenére, illetve mellett – akár Faludi Ferenc is lehetne, de semmiképpen nem írói pályája vége felé, hanem annak elején, még Rómába utazása előtt. Figyelembe veendő az is, hogy az 1738–1739-ben Grácban filozófiát

⁴⁹ GYÁRFÁS Tihamér, *Faludi Ferencz élete: Irodalomtörténeti tanulmány*, Bp., 1911; SZAUDER József, *Faludi Udvari embere*, Pécs, 1941; GÉFIN Gyula, *Faludi Ferenc 1704–1779*, Bp., 1942; vö. még BRUNNER Emőd, *A francia felvilágosodás és a magyar katolikus hitvédelem*, Pannonhalma, 1930. „Beszéli Bozeus Tomas, és Bálinghemius...” RMPE 8/2, 755 – kiemelés tőlem.

⁵⁰ Vö. KNAPP Éva, *Barokk kori mirákulumos könyvek magyarországi búcsújáróhelyekről*, bölcsészdoktori értekezés kézírata, Bp., 1984; TÜSKÉS Gábor, *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1993, 299–307.

⁵¹ Carlos SOMMERVOGEL, Augustin et Aloys DE BACKER, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus : Première partie : Bibliographie*, I–XII, Bruxelles–Paris–Toulouse, 1890–1914, itt: IV, 1219–1229.

⁵² RMPE 8/2, 768. MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), 83.

⁵³ RMPE 8/2, 764.

⁵⁴ Vö. TÜSKÉS, *Nádasi*, i. m. (10. jegyzet).

oktató⁵⁵ Faludi nevéhez a két matematikai, illetve geometriai témájú liber gradualison⁵⁶ kívül két további latin nyelvű verses liber gradualis is kötődik, melyekkel a kutatás eddig nem foglalkozott részletesen.⁵⁷

Szörényi László egyik említett tanulmányában sem tért ki a szerző munkamódszerére. Az Esterházy-mű fakszimile kiadásához készített, említett tanulmányában párhuzamot vont a *Történetek* és Esterházy először 1691-ben megjelent műve között. Ez a megfigyelés azonban nem a munkamódszerre, hanem a két összeállítás azonos irányultságú szórakoztató szándékára vonatkozik.⁵⁸ Esterházy kapcsán Szörényi utalt Godefrid Hannenberg (1698–1729) *Defensio beatissimae Virginis Dei genetricis Mariae [...]* című apologetikus munkája 18. század végi magyar fordítására, valamint egy 1839-ben kiadott kalendárium-szerkezetű német mű magyar fordítására, azaz elkezdte az Esterházy művéhez és a *Történetek*hez hasonló típusú összeállítások és azok fordításainak számbavételét.⁵⁹

További alapvető kérdés: miért írt volna a keresztény humanizmust képviselő Faludi, a „szelíd Jezsuita”⁶⁰ a *Téli éjszakákkal* csaknem egy időben egy addigi életművétől teljesen eltérő, a 18. század végén már teljesen korszerűtlennek számító, a 17. század második felében és a 18. század elején divatos, muzulmán-, eretnek- és hitetlen-ellenes, Szűz Máriát dicsőítő apologetikus munkát? Az *Omniarium*ból ismerjük Faludi 1774-ben írt, *De Soc[ieta]te Jesu* című költeményét, melyet rendje feloszlatása ihletett.⁶¹ A vers sokkal inkább sugall belenyugvást és bizakodást a jövőre nézve, semmint számonkérést vagy konfrontálódást. Teljes mértékben egyetértek Vörös Imrével, aki szerint aligha valószínű Faludi szerzősége, hozzátevé, különösen nem 1776-ban.

Műfaji előzmények és párhuzamok

A források behatárolását – akár Faludi Ferencnek, akár egy ma még ismeretlen jezsuitának tulajdonítjuk a *Történeteket* – érdemes a Máriához kapcsolódó elbeszélés gyűjtemények rendkívül széles körében kezdeni. Erre ösztönöz az a körülmény is, hogy nagyon keveset tudunk Faludi könyvtáráról. Hagyatékában alig maradt fenn könyv, ezeket

⁵⁵ LUKÁCS, *Catalogus generalis*, i. m. (21. jegyzet), Pars I, Roma, 1987, 314.

⁵⁶ FRANCISCUS FALUDI, *Collectiones mathematicae ex architectura militari [...]*, Graecii, 1739; Uő, Ignatius GASTON PARDIES, *Elementa geometriae [...]*, Graecii, 1738.

⁵⁷ FRANCISCUS FALUDI, *De itinere in provincias exteras libri duo [...]*, Graecii, 1739; Uő, *Zelus amor Sancti Joannis Francisci Regis [...]*, Graecii, 1738. Faludi írói életművéhez vö. STEPHANUS KAPRINAI, *Catalogus scriptorum Societatis Iesu in Hungaria*, BEK, Coll. Kapr. B, Tom. 88, Nr. 2, 107–108; Uő, *Catalogus scriptorum*, BEK, Coll. Kapr. B, Tom. 89, Nr. 2, 59.

⁵⁸ NÁDASI JÁNOS és HEVENESI GÁBOR munkáiban – Szörényi megfigyelése szerint – „a példázatok epikus vonásait háttérbe szorították az épületes szándék kedvéért”. SZÖRÉNYI, *Esterházy*, i. m. (9. jegyzet), 20.

⁵⁹ SZÖRÉNYI, *Esterházy*, i. m. (9. jegyzet), 20–21. – Vö. SOMMERVOGEL, i. m. (51. jegyzet), IV, 68–72.

⁶⁰ A kifejezést Batsányi János használta Faludira. FALUDI FERENC *Versei*, kiadta BATSÁNYI JÁNOS, Pest, 1824, 142.

⁶¹ RMPE 8/2, 964, 1081.

Gyárfás Tihamér közölte a hagyatéki jegyzőkönyv részeként.⁶² A későbbi kutatások arra utalnak, hogy Faludinak lehetett könyvtára, de abból ma mindössze néhány mű ismeretes. Kardos Tibor találta meg Szalágyi István pécsi kanonok 1771. február 12-én kelt levelét, melynek utóirata szerint Szemenich Ferenc vásárolta meg Faludi könyveit.⁶³ Kardos szorgalmazta az eladott könyvek azonosítását – akár Faludi saját könyvei, akár az általa gondozott pozsonyi jezsuita könyvtár főlőspéldányai voltak azok. Feltételezése szerint nyomára lehetne akadni a Faludi-féle könyveknek a pécsi papi szeminárium (ma a Püspöki Hittudományi Kar) könyvtárának állományában. Az *Omniarium* pécsi vonatkozású verseit elemezve Jankovits László egyrészt feltételezi, hogy a jezsuita rend feloszlása után Faludi nemcsak Rohoncon, hanem Pécsen is élt. Másrészt ismételtén felhívja a figyelmet arra, hogy Kardos felvetése alapján érdemes lenne megkeresni Faludi könyveit Pécsen.⁶⁴

A 16. század végétől, elsősorban jezsuita írók révén vált külön műfajjá Szűz Mária különféle „győzelmeinek” (triumphus, trophaea, victoria) bemutatása önálló művekben (például Juan Tamayo de Salazar, Juan Eusebio Nieremberg, Hevenes Gábor) vagy különféle művek tematikus részeiben (például Benignus Kybler). A forrásbázis műfaji körülhatárolása miatt érdemes röviden megemlíteni néhány 17–18. századi, a *Történetekkel* részben párhuzamos szerkezetű, illetve érintkező tematikájú, a szerző által minden bizonnyal ismert, előképként, ösztönzőként szolgáló vagy egyenesen forrásként használt munkát.

Joannes Bonifacius *Historia Virginalis*⁶⁵ című munkája például Szűz Mária életéről szól ugyan, de kötetenként a *Történetekre* emlékeztető tematikus csoportosítás érvényesül. A *Qui est de Mariae Matris Domini beneficentia in corporis rebus*⁶⁶ című harmadik kötetben a XIII. fejezet a Mária segítségének tulajdonított hadi győzelmekről szól.⁶⁷ Ugyanitt a *Qui est de Sanctissimae Dei parentis in animi rebus beneficentia salutari*⁶⁸ című negyedik kötetben több fejezet a *Történetekkel* egyező témákban tartalmaz exemplumokat. Így a II. fejezet címe *Ab errore deducit, ab haeresique deterret* (575–585), s ugyanitt megtalálható néhány lutheránusokkal kapcsolatos elbeszélés is, *De quadam lutheranos* alcímmel (583–584). A VIII. fejezet a hit ellenségeinek Szűz Mária általi legyőzésével (*Fidei hostes exterminat*, 636–640), a XVIII. a haldoklók megsegítésével

⁶² GYÁRFÁS, i. m. (49. jegyzet), 53–56, itt: 54. – Gyárfás szerint Faludinak aligha volt magánkönyvtára, mert állomáshelyein megfelelő könyvtárak álltak rendelkezésére.

⁶³ KARDOS Tibor, *Hol van Faludi Ferenc könyvtára?*, Könyvtári Szemle, 1(1934), 34.

⁶⁴ JANKOVITS László, *Könyvtári utazás (Faludi Ferenc és a Klimó Könyvtár) = A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában: A 2001. szeptember 28-án megrendezett konferencia előadásai*, szerk. CSÓKA-JAKSA Helga, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, 2001, 91–99.

⁶⁵ JOANNES BONIFACIUS, *Historia Virginalis de Beatissimae Mariae perpetuae Virginis Matris vita et miracula [...]*, Paris, 1605 (1. kiadás); Coloniae, 1610; Coloniae, 1628. Használt kiadás: Coloniae, 1610 (címe a kiadásban: *De Divae Virginis Mariae vita et miraculis*), példány: BEK, Bar. 00416, tulajdonosi bejegyzés a díszcímlapon: „Coll. Zagreb. Soc. Jesu Cat. Insc. 1653”.

⁶⁶ BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet), 359–561.

⁶⁷ BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet), „Victorias, triumphosque largitur. Caput XIII.” 513–531.

⁶⁸ BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet), 561–783.

(*Morientibus praesto est, 755–777*) kapcsolatos példákat foglal magában. A mű ötödik kötetének⁶⁹ utolsó fejezetében a fő bűnöket elkövetők haláláról olvashatók történetek.⁷⁰

Juan Eusebio Nieremberg *Trophaea Mariana* [...] című nevezetes munkája hat liberből áll, melyek Szűz Mária különféle győzelmeit beszélik el, tematikusan összeszerkesztett történetek sorozatában.⁷² Nieremberghez hasonlóan a Máriának tulajdonított győzelmek köréből válogatott Hevenesi Gábor egyik kalendárium-szerkezetű munkájában. Az év minden napjához rendelt „győzelem” (exemplum) leírását áhítati részek egészítik ki.⁷³ A kötet szembevető módon éppúgy négy fő részre tagolódik, mint a *Történetek*:

1. Victoriae Marianaе, contra Gentiles (Januarius–Martius);
2. Victoriae Marianaе, contra Turcas, seu Mahometanos (Aprilis–Julius);
3. Victoriae Marianaе, contra Haereticos (Augustus–October);
4. Victoriae Marianaе, miscellanae (November–December).

A már említett Joannes Kraus *Exempla Conversionum ad S. Fidem Catholicam*⁷⁴ című művét több évvel 1709-es kinyomtatása előtt approbálták (Prága, 1703. január 31.). Némely részei közel állnak a *Történetek*éhez, bár nem Szűz Mária, hanem a katolikus hitre történő megtérés (conversio) gondolata áll középpontjukban:

[I. rész] *Exempla Conversionum ex Ethnicismo – Ex Judaismo; – Ex Mahumetismo; – Ex haeresi Entichetis, et aliorum veterum Heterodoxorum; – Ex Calvinismo; – Ex Lutheranism; – Ex Schismate.*

[...]

[V. rész] *Conversiones populorum secundum saecula.*

[...]

[VII. rész] *Tristes Annuae Haereticorum.*

A kötet alapegységeit a részenként újrakezdődően számozott, „exemplum” megjelölésű elbeszélések alkotják.

⁶⁹ BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet), *Liber Quintus, qui est de illorum supplicijs, qui Deiparam sacrosanctam aut negligentius honorarunt, aut iniuriosius tractaverunt*, 784–836.

⁷⁰ BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet), „De illis qui offensae Deiparae capitales poenas luerunt, et horribili genere mortis vitam turpissimam finierunt: Et si quaedam interdum mixti generis apponuntur, ne ipsa disrumpatur historia. Caput Posterius [II.]”, 807–836.

⁷¹ NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet).

⁷² NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), 1. liber, cap. I–X. – [Bevezető]; 2. liber, cap. I–C. – *De Patrocinio Virginis in Hispania*; 3. liber, cap. I–LXXXIV. – *De variis Victoriis per totum orbem a diversis obtentis auxiliante Deipara*; 4. liber, cap. I–LIV. – *De victoriis spiritualibus B. Virg. pro peccatoribus intercedentis, et a captivitate daemonum liberantis*; 5. liber, cap. I–CXXXV. – *De Trophaeis Virginis sparsis per totum orbem, asylis, et monumentis sui Patrocinij, et miraculorum, Imaginum, ejus praesidio*; 6. liber, cap. I–CXXXVIII. – *De variis in orbem Miraculis, Templis, et Imaginibus Marianis.*

⁷³ HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet).

⁷⁴ Joannes KRAUS, *Exempla Conversionum ad S. Fidem Catholicam; cum nonnullis Ecclesiae Catholicae statum concernentibus*, Dilingae, C. Bencard, 1709. Használt példány: München, Bayerische Staatsbibliothek, Asc. 2676, tulajdonosi bejegyzés, exlibris a címlapverzón: „Ex libris M. F. Gelasii H[... sérült papír] PR. Ord. Er. S. August.”, „Bayerische Staatsbibliothek”.

Egy másik, általam kézben nem tartott munkájában (*Maria siegreich wider Türken*, Prag, 1716) Kraus Szűz Mária törökökkel szemben segítő „győzelmei”-t foglalta össze, éppúgy, mint a *Történetek* szerzője a mű első részében. Petrus Schmerling – általam szintén csak bibliográfiából ismert – 1717-ben Bécsben megjelent, kalendárium-szerkezetű összeállításának históriáiban Mária törökökkel és eretnekekkel szembeni „segítségeit” vette számba (*Auxilium Beatae Virginis Mariae contra Turcas et haereticos per historias in forma Calendarii [...]*).

A *Történetek*hez hasonlóan négy részből, azokkal tartalmilag is érintkező események elbeszéléséből épül fel Ferdinandus Hanstadt magyarországi jezsuita liber gradualisként megjelent (Nagyszombat, 1713) hitvédelmi munkája.⁷⁵ A rhetores Tyrnaviensis által az új filozófiai magistereknek ajánlott, viszonylag rövid terjedelmű munka négy, úgynevezett vindiciae-re tagolódik:

1. Mária szeplőtelen fogantatásának védelme a lutheri tanokkal szemben (5–20);
2. Mária egész életében való szüzi tisztaságának védelme a lutheri tanokkal szemben (20–37);
3. A hamis vádak ellen, melyekkel Máriát illette a „perversus” Leo Isauricus és nála is rosszabb fia, Constantinus Copronymus császár (38–53);
4. Luther Márton ellen, aki az Assumptio Mariae és a Nativitatis Mariae ünnepek, a Mária officiumok és a máriás kegyesség ellen emelt szót (53–67).

Az európai Mária-irodalom egyik, eddig kellőképpen nem méltatott, 1714 előtt készült kéziratokat és nyomtatványokat felsoroló tematikus bibliográfiájában, Spangár András *Concordantiae novae universales tripartitae* (Tyrnaviae, Acad. S. J., 1721) című összeállításában több, különféle egységben találhatjuk meg a segítő Szűz Mária „tetteit” összegző műveket. Itt a következő gyűjtőcímek alatt szerepelnek a *Történetek*ből is ismert tematikájú munkák: *Asylum Marianum*; *Maria Principum Christianorum contra Turcas Asylum*; *Maria haereticis lapis offensionis*; *Maria in morte Patrona*; *Victoria Navalis contra Turcas per intercessionem SS. Dei Genitricis*; *Maria Bellidux contra haereticos*; *Clientum Marianorum agones felices; triumphus Marianus*.

A *Triumphus Mariae semper Virginis [...]* címmel látták el azt a 18. század végi (Gandavi, 1788) kiadványt, melyben – az eddigi művektől eltérően – a Szűz Máriával kapcsolatos teológiai nézeteket összegezte a névtelen szerző tíz fejezetben. A Máriamirákulumokról értekező nyolcadik fejezet végén három történetet („tres celeberrimas victorias”) olvashatunk bizonyító példaként, melyek közül kettő feltűnik a *Történetek*ben is (Szent Domonkos és az albigenes eretnek; Don Juan d’Austria lepantói győzelme a törökökön). A harmadik történet VI. Károly császár törökökön aratott megsemmisítő magyarországi győzelemsorozatát beszéli el.

⁷⁵ [Ferdinandus HANSTADT], *Vindiciae Marianaе zelantis pro honore Virginis Dei-Matris Mariophili, honori [...] neo-magistrorum, cum in [...] Universitate Societatis Jesu Tyrnaviensi, Suprema Philosophiae Laureae Condecorarentur per R. P. Michaelē Földvári e Societate Jesu, AA. LL. et Philosophiae Doctorem, ejusdemque Professore Emeritum, A Rhetorica Tyrnaviensi inscriptae Anno M.DCC.XIII. [...]*, Tyrnaviae, Typis Academicis, (1713). Használt példány: BEK, Ad 11343.

Az említett összeállítások – a *Történetek*hez hasonló módon – egykorúan közismert, feljegyzett és írott formában hagyományozott, nyomtatásban számtalanszor megjelent elbeszéléseket tartalmaznak a szerzők által kialakított koncepciók szerint elrendezve. Ugyanígy dolgozott Joannes Kraus egy másik munkájában⁷⁶ is, melyben az exemplumok kiegészítik a katolikus lelkész és a megtérítendő lutheránus között zajló, tematikusan szerkesztett, fiktív beszélgetéseket. A példázatok itt a meggyőzés érvkészletéhez tartoznak.⁷⁷ Mindezek a művek szorosan hozzátartoznak a *Történetek* műfaji környezetéhez.

Források, forráshasználat

Ezekben a munkákban – éppúgy, mint a *Történetek*ben – a forráshasználat során létrejött a „láncshivatkozások” sajátos rendszere. Az exemplumok a korábbi forráshivatkozásokkal együtt éppúgy átadódtak, mint hivatkozás nélkül; a forrásjelzések néha torzultak, illetve felismerhetetlenné váltak. Az átvételek során gyakran megváltozott a történetek tartalma is: egyszerűsödött vagy bővült, esetenként más történelmi korba helyeződött át. Így például *Historia virginalis* című munkájában Bonifacius gyakran hivatkozott Sylvano Razzi kamalduli szerzetesnek a 16. század végén több kiadásban is megjelent, *Miracola della Gloriosa Vergine Maria* című művére. Az eredetileg Razzitól származó történeteket Kraus *Ovicula* című művében már Bonifaciustól kölcsönözte, s rá hivatkozva közölte. Ez az egykorúan elfogadott hivatkozási módszer tette lehetővé, hogy például egy Aegidius Aurifaber *Speculum exemplorum*ában (Hagenau, Henricus Gran, 1512) szereplő, a karthauzi szerzet évkönyveire hivatkozó, Petrus Faveriusról⁷⁸ szóló történetre (IX. [...] CXIII.) Bonifacius az „Ex Ann. Cartusianorum, et Henrico Granio in illo quasi Prato exemplorum” forrásjelzéssel, évszám nélkül hivatkozzon.⁷⁹ Ezt a 14. századi eredetű exemplumot a *Történetek* IV. részének 6. példájában 1613-ban történt eseményként látjuk viszont, „Cartusianus [...] szent és kemény szerzetnek különös historiáiban fel vagyon jegyezve” forrásjelzéssel.⁸⁰ A hasonló típusú művek forrásvizsgálatai⁸¹ valószínűtlenné teszik, hogy a szerzők egyenként, a legkülönbözőbb forrásokból szedték össze a történeteket. A hivatkozott források jelzése többnyire a példák szövegének részeként és nem valós hivatkozásként „kerülhetett át” a példákba.

⁷⁶ Joannes KRAUS, *Ovicula ex Lutheranism ad ecclesiam Dei redux: Das aus dem Lutherthum zu der Catholischen Herde zuruckkommende Schäfflein*, Prag, Coll. So. Jesu, 1709, Teil I–III. A használt példány: BEK, 148798; tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Bibl. Canisensis Sch. Piar.”

⁷⁷ „Wir haben wol tausent Exempel darmit zubeweisen welcher gestalt der Allmächtige GOtt Zungen und Federn Heimgesucht und die Ehre seiner Diener verthädiget. Ich habe deren einige zu Papier gebracht diese weilen die Zeit verflossen und ich andere Sorgen habe will ich dir mit nach Hause zunehmen verginnen. Doch dass ich sie morgens widerum habe. Behütt dich GOtt und hab dich wol.” KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), 33.

⁷⁸ Petrus Faverius 1319-ben halt meg, a római Santa Croce karthauzi rendház priorja volt. Látomásait feljegyezték, szentként tartják számon.

⁷⁹ BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet), lib. IV, cap. XVIII, 760–761.

⁸⁰ RMPE 8/2, 779.

⁸¹ SZÖRÉNYI, *Esterházy*, i. m. (9. jegyzet); TUSKÉS, *Nádasi*, i. m. (10. jegyzet).

A *Történetek* írójának forráshasználatában jellegzetes megtévesztő effektusok is találhatók. Így például amikor a szerző a mariascheini forrásokat használó és nyomtatott munkájában Mariascheinről író Joannes Kraust említi, elhallgatja, hogy Kraus megjelent munkái közül melyiket használta. A rá történő hivatkozás és az azt követő történet azt sugallja, hogy Kraus összeállított egy mariascheini mirákulumos könyvet. Ilyen mű azonban tudomásom szerint nem létezik; a mariascheini csodákról Joannes Müller (Müller) készített kegyhelytörténetbe integrált mirákulumos könyvet.⁸² A *Történetek* vonatkozó „példá”-jában (III. rész 1. példa) leírt epizód megtalálható Müller *Historiájában*,⁸³ de nem lelhető fel Kraus általam hozzáférhető, a *Történetek* példái közül többnek is forrásul szolgáló munkáiban. A Müllerre vonatkozó első, műjelzés nélküli hivatkozás csak a kézirat 62. oldalán, a III. rész 5. példájában tűnik fel („a mint P. Müller fel jegyezte”),⁸⁴ jóllehet Müller említett munkája forrása lehetett már a II. rész 8., forrásjelzés nélküli példájának is a kézirat 41–43. oldalán.⁸⁵

A *Történetek* négy részének kapcsolatát tehát nem a példákban található forrásjelzések határozzák meg alapvetően, hanem a csak ritkán hivatkozott, közvetlen források. A közvetlen források alapján kimutatható kapcsolatok, amelyek ténylegesen összekötik a különböző tematikájú részeket, a következők. A tartalmilag viszonylag egynemű első rész tizenkét története közül kilenc megtalálható Joannes Eusebius Nierembergius (Juan Eusebio Nieremberg) ebben a részben mindössze egy alkalommal hivatkozott *Trophaea Mariana* [...] című művében, s mind a tizenkettő fellelhető Hevenes Gábor *Calendarium Marianum e victoriis Contra Gentiles, Turcas, Haereticos, et alios injusti belli* [...] című munkájában.⁸⁶ A második rész tizenkét történetéből kettőt szintén megtalálunk Nieremberg *Trophaea Mariana*jában, hármát a Nieremberg és Kraus által egyaránt ismert és hivatkozott jezsuita szerző, Joannes Bonifacius *Historia virginalis de Beatissimae Mariae* [...] *vita et miracula* című összeállításában, hat pedig Joannes Kraus *Ovicula ex Lutheranismus ad ecclesiam Dei redux* című hitvédelmi munkájában olvasható.⁸⁷ A második és a harmadik rész közötti kapcsolatot Kraus *Oviculája* biztosítja; a III. rész három története e műben is előfordul. A III. rész tizenkét „példá”-jából összesen négy történet megtalálható Nádas János műveiben, ezek ismerete a IV. rész tíz példájából összesen hat esetben nyilvánvaló. Ugyanakkor a IV. rész öt története Kraus *Oviculájában*, két elbeszélése Bonifaciusnál, egy példája Nieremberg említett művében olvasható. Kraus és Nádas ugyanazt a történetet két vagy több művében is felhasználta a jezsuita gyakorlatnak megfelelően.

⁸² MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet). Kraus is szerkesztett mirákulumos könyvet, de nem Mariascheinről. Vö. SOMMERVOGEL, i. m. (51. jegyzet), IV, 1219–1229.

⁸³ MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), 43.

⁸⁴ RMPE 8/2, 767.

⁸⁵ MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), 59, 226–227.

⁸⁶ NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet). – Szörényi László említi a Faludinak is forrásul szolgáló Hevenes Gábor-műveket, így az *Ars bonae mortis* és a *Calendarium Marianum* címűeket. SZÖRÉNYI, *Esterházy*, i. m. (9. jegyzet) 27; RMPE 8/2, 999.

⁸⁷ NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet); BONIFACIUS, i. m. (65. jegyzet); KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet).

A *Történetek* tartalmát és gondosan kialakított szerkezetét tehát a Mária-irodalom olyan, egykorú Európá-szerte ismert és kedvelt jezsuita alap-szerzői tartják össze, mint Hevenesi Gábor (I. rész), Juan Eusebio Nieremberg (I., II., IV. rész), Joannes Kraus (II., III., IV. rész), Joannes Bonifacius (II., IV. rész) és Nádas János (III., IV. rész). Ezek a körülmények és a jelzett hivatkozási gyakorlat jelentősen megnehezíti a ténylegesen használt források azonosítását.

A *Régi Magyar Próza Emlékei* kritikai apparátusában ötvenhét jegyzet járul a *Történetek*hez. A jegyzeteknek alig több, mint a fele reflektál valamilyen módon a hivatkozott és a szövegutalások révén felismerhető forrásokra, a többi tárgyi jellegű. A kritikai apparátusnak ez a része nem tartalmaz minden hivatkozott szerzőt és művet, s a jegyzetek igen eltérő színvonalúak. Mindössze öt jegyzet foglalkozik a pontosan hivatkozott, illetve a *Történetek* hivatkozásához képest helyesbített forrás meghatározásával; ezek kivétel nélkül bibliai citátumok. A hivatkozott szerző és/vagy mű azonosítása hét alkalommal történt meg, a hivatkozás konkrét példányban való behasonlítása és ellenőrzése nélkül.⁸⁸ Három esetben történt forrásazonosítási kísérlet,⁸⁹ tizenhatszor pedig nem forrásazonosítás, hanem a *Történetek*ben latinul hivatkozott forrásrövidítés fordításos értelmezési kísérletével⁹⁰ vagy az azonosítás hiányával⁹¹ szembesülünk. Mindez kellőképpen indokolja a források módszeres számbavételét.

A *Történetek*ben hivatkozott források mellett fontosnak tartom a nem hivatkozott, ugyanakkor a szerző/összeállító által nagy valószínűséggel ismert és használt további művek, valamint a párhuzamos előfordulások megnevezését. A forrásbázist a *Történetek* szerkezeti tagolásának megfelelően mutatom be, a részekben belül a címmel ellátott „példa”-nként. A hivatkozott művek bibliográfiai adatait a jegyzetekben közlöm. Minden esetben törekedtem a hivatkozások azonosítására és pontosságuk ellenőrzésére a számomra hozzáférhető nyomtatott kiadásokban. A további feltételezhető forrásokat és párhuzamos előfordulásokat a hivatkozott források mellett, külön hasámban mutatom be, ezek bibliográfiai adatai ugyancsak a jegyzetekben találhatók.

⁸⁸ Ilyen például, 2. jegyzet, „Valószínűleg Eusebius Nierembergius, azaz Johannes Eusebius Nieremberg: *Trophaea Marialia* (= Mária győzelmi jelei) c. munkája 2. könyvének 18. fejezetéről van szó.” *RMPE* 8/2, 999. A mű ilyen címmel ismereteim szerint nem jelent meg, a szerző és a cím helyesen: Joannes Eusebius NIEREMBERGIUS (Juan Eusebio NIEREMBERG), *Trophaea Mariana seu de victrice misericordia Deiparae patrocinantis hominibus* [...].

⁸⁹ Például, 47. jegyzet, „Valójában: in Anno Mariano, vagyis Nádas Jánosnak Annus Marianus (= Mária-év) című, Bécsben 1648-ban megjelent munkájában (újabb kiadásai: 1696, 1737).” *RMPE* 8/2, 1000. A jelzett Nádas-munkában azonban nem szerepel a példa; s a műnek nincs 1696-os és 1737-es kiadása. Vö. még TUSKÉS, *i. m.* (10. jegyzet), 337, 381.

⁹⁰ Például, 1. jegyzet, „Kübler: 4. értekezés a Boldogságos Szűzről.” *RMPE* 8/2, 999. Azaz sem a szerző, sem a mű azonosítása nem történt meg.

⁹¹ Például, 7. jegyzet, „Így írja Tomasius (abban a művében, amelynek címét a magyar szöveg TrC-nek rövidíti). A szerzőről és munkájáról nincs közelebbi adatunk.” *RMPE* 8/2, 999.

A hivatkozott források „példá”-nként

További feltételezhető források,
párhuzamos előfordulások

I. rész,

1. ⁹²	„Theophanes”	Kybler Hevenesi
2. ⁹³	„Paulus Diaconus”	Nierembergius Hevenesi
3. ⁹⁴	„Rodericus Ximenes Toletumi érsek” „Kübler, Tract. 4. de B. Virgine”	Nierembergius Hevenesi
4. ⁹⁵	„Eusebius Hieronomit. In Mariali” „Germanus Ora[t]ione in Zonam Deiparae”	Hevenesi
5. ⁹⁶	„Rodericus Toletas” „Paulus AE”	Nierembergius Hevenesi Vö. Cuspinianus

⁹² THEOPHANES CONFESSOR, Szent, *Chronographia*, 1. kiad. Jacques GOAR, Paris, 1655; használt kiadás: J. P. MIGNE, *Patrologia Graeco-Latina*, vol. 108, 55–1009, itt: 723–732; Benignus KYBLER, *Wunder-Spiegel oder Goettliche Wunderwerck* [...], München, 1678, 657; vö. Klaus SCHREINER, *Von der Geliebten zur himmlischen Schutz- und Siegesfrau*, Frühmittelalterliche Studien: Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster, 42(2008), 399–423, itt: 417–419. – Köszönöm Univ.-Prof. Dr. Klaus Schreiner (München) kollegiális segítségét a Kybler-szövegek tanulmányozásához. Renate VOLLMER *Die Exempel des Benignus Kybler – Die Exempel im Wunderspiegel des P. Benignus Kybler S. J. von 1678* (Würzburg, 1989) című munkája a *Történetekben* szereplő egyik Kybler-példát sem vette számba. HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Április 16, 17 (71–72).

⁹³ PAULUS DIACONUS, *Historia Romana*. Használt kiadás: *Pauli Diaconi Historia Romana*, a cura di Amadeo CRIVELUCCI, Roma, 1914, lib. 17, 50–51 (266–267); NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. I, cap. IX (21), lib. III, cap. XXXVIII (108–109); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Április 21 (75).

⁹⁴ Rodericus Ximenes Toletumi érsek = Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA (Ximénez de Rada, Rodericus Ximenius, Rodericus Semeni, Rodericus Toletanus), *Historia de rebus Hispanie sive Historia Gothica* (= *De rebus Hispaniae seu Chronicon Toletanum*). Használt kiadás: *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis LXXII*, cura et studio Juan Fernández VALVERDE, Turnhout, Brepols, 1987, III, 27–38 – itt I. Pelagius király nem Szűz Mária, hanem Jézus Krisztus közbenjárását kéri az Atyaistennél. „Kübler” további megerősítő hivatkozás, azonos: KYBLER, i. m. (92. jegyzet), 657 – itt I. Pelagius király Szűz Mária közbenjárását kéri; NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. II (27), vö. még lib. V, cap. XCIV (248) – itt I. Pelagius király Szűz Mária közbenjárását kéri; HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Április 18–19 (72–74) – itt I. Pelagius király Szűz Mária közbenjárását kéri.

⁹⁵ Eusebius Hieronomit. In Mariali = NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. XVIII (37–38); I. (Szent) GERMANOSZ konstantinápolyi pátriárka, *Oratio in S. Mariae Zonam*, használt kiadás: J. P. MIGNE, *Patrologia Graeco-Latina*, vol. 98, 382 (a hivatkozás nem a példára, hanem a történetet lezáró idézetre vonatkozik); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Martius 14 (47).

⁹⁶ A példában szereplő Alphonsus király helyesen Aldefonsus Castus, Ramirus király helyesen I. Ranimirus, rex Asturiarum. Rodericus Toletas = Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA, i. m. (94. jegyzet), III, VIII, 1–37; III, XIII, 32–62; Paulus AE = PAULUS AEMYLIUS VERONENSIS, *De rebus gestis Francorum Libri X*, Paris, apud Vascosanum, 1555, Carolus Magnus rex XXIII, 72–100, itt: 95r–96v; vö. Joannes CUSPINIANUS, *De Caesaribus atque Augusti oratoris, de caesaribus atque Imperatoribus Romanis*, Basiliae, 1561, Carolus Magnus, 216–223; NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. XI és cap. XII (34–35); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Junius 1 (105), Április 31 (82), Martius 20 (51–52), Április 30 (81); vö. még BONIFACIUS, *Historia*, i. m. (65. jegyzet), lib. III, cap. XIII (521–523).

6. ⁹⁷	„Cardinal Baronius L I ^{mo} An[n]al[ium]”	Vö. Bonifacius
7. ⁹⁸	„Tomasius in TrC”	Hevenesi
	„Psal. 46”	Nierembergius
8. ⁹⁹	„VK”	Hevenesi
		Nierembergius
		Hevenesi
9. ¹⁰⁰	„4 Reg 39”	Nierembergius
	„Ludovicus Nonius”	Hevenesi
10. ¹⁰¹	„Ex Guerrano Monstraletto in Chron. V 3.”	Nierembergius
		Hevenesi
11. ¹⁰²	„Eusebius Nierembergius in Trophaeis Maria”	Hevenesi
		Vö. Bonifacius
12. ¹⁰³	—	Hevenesi

⁹⁷ Caesarius BARONIUS, *Annales Ecclesiastici* [...], Antverpiae, ex Offic. Plantiniana, 1618, Tom. X, Anno 886 (591); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Aprilis 27 (79).

⁹⁸ „Tomasius in TrC” = Joannes TAMAJUS SALAZARIUS (= Tamayo y Salazar, Joannes Tamayo Salazar, Juan Tamayo de Salazar), *Triumphus Catholicis* (teljes latin címén: *Triumphus armorum Catholicorum per intercessionem Mariae*), Triumphus 50; Juan TAMAYO DE SALAZAR, *Triunfos de las armaas católicas, por intercesión de Maria Nuestra Señora* [...], I–II, Madrid, Diego Díaz de la Carrera, 1648. (A „Tomasius in TrC” hivatkozás lehetséges másik feloldása Carolus THOMASIUS, *Exercitium devotissimum de praesentia B. V.*, Panormi, 1651. című munkája, viszont e mű címe nem rövidíthető „TrC”-ként. Utóbbi műből nem állt rendelkezésemre kutatható példány.) Psal. 46 helyesen Psal. (Zsolt.) 45 (44), 6; NIEREMBERG, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. LIII (57–58); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Junius 18 (118).

⁹⁹ VK = „Vide: Kübler” feloldási javaslat helyes. *RMPE* 8/2, 999, 9. jegyzet; KYBLER, i. m. (92. jegyzet), 661; NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. LX (60); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Junius 29 (126–127).

¹⁰⁰ 4Reg 39 = 4Reg 19,35 (= 2Reg 19,35); Ludovicus NONIUS (NONNIUS) (= Luis NÚÑEZ), *Hispania Sive Populorum, Urbium, Insularum, ac Fluminum in ea accuratior descriptio*, Antverpiae, Verdussius, 1607, cap. LXI; NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. V (29–30); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Majus 25 (100).

¹⁰¹ Ex Guerrano Monstraletto in Chron. V 3 = ENGUERRAND DE MONSTRELET, *Chronique, 1400–1444* – a Froissart-tól származó *Chronique* folytatója meghalt 1453-ban. A „péllda” az 1444-ben Hunyadi János és II. Murad közötti nándorfehérvári békekötés előzményeiről szól. Az 1456-os nándorfehérvári diadal történeti adataival keveredtek az események. Vö. NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. III, cap. XXI (98–99); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Junius 26 (123–124).

¹⁰² NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. LXIII (61–62); HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), Aprilis 1 (60–61); vö. még BONIFACIUS, *Historia*, i. m. (65. jegyzet), lib. III, cap. XIII (528–529).

¹⁰³ HEVENESI, *Calendarium*, i. m. (48. jegyzet), September 12 (185–186); Joannes KRAUS, *Historischer Beytrag für das zweyte Luthrische Jubel-Jahr* [...], Prag, W. Wickhart, 1716, 58–59, 78–80. Használt példány: BEK, 016235 (coll. 1) – possessor címlapon: „Biblioth. Vaciens. Schol. Piar.” Előzőeken exlibris: 1. „Ex Bibliotheca Caroli Koppi, a scholis piis historiarum professoris academici.” 2. „A váczki kegyes-tanítórendi ház könyvtára”; Joannes KRAUS, *Geistlich Curieuse Nachrichten von Begebenheiten So sich meistens von der Zeit dess entstandenen Luthertums Religions-Sachen betreffend zugetragen Den diese Jahr ausgegangen Leipziger Unschuldigen Nachrichten entgegen gestellt*, Prag, Coll. Soc. Jesu, 1726, 16–18. Használt példány: BEK, Ac 4334 – possessor címlapon: „Resid. Albensis 1748”; KRAUS, *Exempla*, i. m. (74. jegyzet), cap. VIII, exemplum V, 195–197; KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), III, 20–21.

Kraus, *Historischer*
Kraus, *Geistlich*
Kraus, *Exempla*
Kraus, *Ovicula*

II. rész,

1. ¹⁰⁴	„Philippus Brietius ad Annum 436”
„In prato Spirit: C 46”	Kraus, <i>Exempla</i>
Kraus, <i>Ovicula</i>
Vö. Bonifacius
2. ¹⁰⁵	„Brietius”
„Baronius Cardinál ad Annum 776”	Kraus, <i>Ovicula</i>
Vö. Bonifacius
3. ¹⁰⁶	„Damascenus Sz. János”
„Sozomenus”
„Helladius”
„Nicephorus”
„Báronius”	Nierembergius
Kraus, <i>Ovicula</i>
Vö. Bonifacius
4. ¹⁰⁷	„Carolus Hevedanus C2 Ann.”	
5. ¹⁰⁸	„Bozeus Tomas”	Vö. Kraus, <i>Exempla</i>

¹⁰⁴ Philippus BRIETIUS, *Annales Mundi sive Chronicon Universale*, Pars altera Tomi secundi, Amstelodami, A. Wolfgang, 1693, 20. Használt példány: BEK, Bar. 07122; Philippus BRIETIUS, *Annales Mundi sive Chronicon Universale*, Viennae, P. C. Monath, 1727, 483–486. Használt példány: BEK, Ga 2r 654; tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Inscriptus Catalogo Residentiae Comar. 1727 Societatis Iesu”; Johannes MOSCHUS, *Pratum spirituale* = JOHANNES CLIMACUS, *Scala paradisi* [...], Coloniae, B. Gualtherius, 1624, 264–492, cap. XLVI. További kiadások pl. Johannes MOSCHUS, *Il prato spirituale*, Milano, Silvestri, 1853; Johannes MOSCHUS, *Pratum spirituale*, Hrsg. Dirk C. HESSELING, Utrecht, Ruys, 1916; KRAUS, *Exempla*, i. m. (74. jegyzet), cap. V, exemplum II, 122–125; KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), I, 130; vö. még BONIFACIUS, *Historia*, i. m. (65. jegyzet), lib. V, cap. II, 807–808.

¹⁰⁵ BRIETIUS, *Annales*, i. m. (104. jegyzet), Pars altera Tomi secundi, 1693, 266; BRIETIUS, *Annales*, i. m. (104. jegyzet), 1727, 550, 554–555, 561; Caesarius BARONIUS, *Annales Ecclesiastici* [...], Tomus IX, Antverpiae, ex Offic. Plantiniana, 1612, IX, Anno 776 (339–341). Használt példány: BEK, Bar. 02324; KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), I, 131; vö. még BONIFACIUS, *Historia*, i. m. (65. jegyzet), lib. V, cap. II, 809–813.

¹⁰⁶ Damaszkuszi Szent János, Sozomenus (*Historia ecclesiae christianae* a 323–439 közötti évekre vonatkozóan), Helladius és Nicephorus másodlagos, tekintélyi jellegű hivatkozások, őket kivétel nélkül Baronius hivatkozta. Caesarius BARONIUS, *Annales Ecclesiastici* [...], Tomus IV, Antverpiae, ex Offic. Plantiniana, 1611, 1–155. Használt példány: BEK, Bar. 02319; NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. XIX (38); KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), I, 130–131; vö. még BONIFACIUS, *Historia*, i. m. (65. jegyzet), lib. IV, cap. VIII, 637–638.

¹⁰⁷ Carolus Hevedanus nagy valószínűséggel azonos Charles Heudé (Hudé) (*Tours, 1656–†Tours, 1729) francia jezsuitával, akinek életműve jelentős részben feltáratlan. Vö. SOMMERVOGEL, i. m. (51. jegyzet), III, 777; IV, 340. A Jézus által „disznókba küldött” ördögökhöz vö. Mk 5,1–13.

¹⁰⁸ Tommaso BOZIO, *De signis Ecclesiae Dei*, Coloniae, J. Gymnicus, 1626; Antonius de BALINGHEM, *Ephemeris seu Kalendarium SS. Virginis Genitricis Dei Mariae*, Duaci, B. Bellerus, 1629; Antonius de BALINGHEM, *Ephemeris seu Kalendarium SS. Virginis Genitricis Dei Mariae*, Duaci, B. Bellerus, 1633, 21 Junius; vö. KRAUS, *Exempla*, i. m. (74. jegyzet), cap. V, exemplum VIII, 139. A történet szerint az ördögöket Szent Domonkos bírta szőlásra. Az *Acta Sanctorum Augusti* [...] Tomus I. [...] dies quartus [...], Antverpiae, J. A. van Gherwen, 1733. Szent Domonkossal foglalkozó része („De S. Dominico Confessore Fundatore Ordinis F.

- „Bálinghemius (:In Cal. Mar. ad 21 Junij:)”
 6.¹⁰⁹ „Bohuslav Balbinus a Tseh-Országi Sz. Hegyről”
 7.¹¹⁰ „Theophilus Rajnaudus Száz Historius könyv” Gumpenberg
 „Jacobus Ticinus a Rosenthali [...] Szűzről” Kraus, *Exempla*
 8.¹¹¹ „Bened. Carpsovius” Müller
 „Bulingerus Boldogságos Szűzről való beszéd”
 „Luc: 10.16”
 9.¹¹² – Balbinus
 Kraus, *Exempla*
 Kraus, *Ovicula*
 10.¹¹³ – Kraus, *Exempla*
 Kraus, *Ovicula*
 11.¹¹⁴ „Jesus Társaságának [...] historiás könyvei”

F. Praedicatorum”, 358–658) nem tartalmazza sem a „Certamina cum haereticis Albigenisibus” (399–402), sem az „Alia gesta tempore decennii, quod Sanctus conversioni haereticorum impendit” (402–406), sem a „miracula” (645–658) részekben. Elképzelhető, hogy torzult a történet.

¹⁰⁹ Bohuslaus BALBINUS, *Diva Montis Sancti, seu origenes et miracula magnae Dei hominumque Matris Mariae [...]*, Praegae, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1665, lib. I, cap. IX, § 1. IV, 46–47. Használt példány: BEK, Bar. 00807; tulajdonosi bejegyzés: „Conventus S. Catharinae”. Mons Sanctus = Příbram melletti Szent Hegy, Csehország.

¹¹⁰ Theophilus RAYNAUDIUS, *Pratum spirituale de varia Historia Christiana aevi nostri. Centuria prima* = Uő, *Opera Omnia*, Tom. XVII, *Ascetica*, V. *Pratum spirituale*, Lugduni, H. Boissat–G. Remeus, 1665, 593–644, itt: 600–601. Használt példány: BEK, Bar. 01968 (coll. 1), tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Collegij Societatis Jesu Tyrnaviae Catalogo Inscriptus 1717”; TICINUS, *i. m.* (33. jegyzet), 215–217, és kihajtható rézmetszetten ábrázolva, a „146” sorszám alapján azonosítható. Guilielmus GUMPPENBERG, *Atlas Marianus*, Monachii, J. Jaeklin, 1672, 268; KRAUS, *Exempla*, *i. m.* (74. jegyzet), Tristes, exemplum V, 398–399.

¹¹¹ Benedictus CARPSOVIUS (Benedikt CARPZOV DER JÜNGERE, 1595–1666), *Jurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis*, Hannover, 1649; Lipsiae, 1665. Használt példány: BEK, Bar. 04228. A Bullinger Mária-prédikációjából származó rész helyesen így hangzik: „Si Maria benedicta est inter omnes mulieres, et beata ab omnibus praedicanda nationibus, infelices certe sunt Iudaei, qui ipsam nunquam convitiis incessere desinunt: infelices sunt Pseudochristiani, qui Iudaeis nihilo meliores, sua laude ipsam spoliant. Excellentissima sunt in Maria omnia, et hoc splendidiora, quo proficiscebantur ex fide sinceriore, et flagrantiore Dei dilectione.” – „Wenn Maria die Mutter des Herrn ist [...] Unglücklich sind die Scheinchristen, die, um nichts besser als die Juden, sie des Lobes berauben!” Heinrich BULLINGER, *Marienpredigt* = Uő, *Predigtsammlung*, Zürich, Ch. Förschauer, 1558–1564, Nr. 4; vö. *Das Marienlob der Reformatoren*, Hrsg. Walter TAPPOLET unter Mitarbeit von Albert EBNETER, Tübingen, Katzmann-Verlag, 1962, 274–302, itt: 285; Luc. 10.16 = Lk 10,16; MÜLLER, *Historia*, *i. m.* (29. jegyzet), 59, 226–227.

¹¹² BALBINUS, *i. m.* (109. jegyzet), Liber III. Qui est Miraculorum primus, cap. II, 162–165; KRAUS, *Exempla*, *i. m.* (74. jegyzet), Tristes, exemplum VI, 399–402; KRAUS, *Ovicula*, *i. m.* (76. jegyzet), I, 35–36; vö. még KRAUS, *Ovicula*, *i. m.* (76. jegyzet), II, 58.

¹¹³ KRAUS, *Exempla*, *i. m.* (74. jegyzet), Tristes, Exemplum LX, 431–432; KRAUS, *Ovicula*, *i. m.* (76. jegyzet), I, 37.

¹¹⁴ [Joannes NÁDASI], *Annuae Literae Societatis Iesu, Anni M.DC.LIII*, Praegae, [1658–1668 között], 199. Használt példány: BEK, RMK III, 601b. Tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Collegij Soproniensis Societatis Jesu Catalogo inscriptus 1663”; [Joannes NÁDASI], *Annuae Literae Societatis Iesu, Anni M.DC.LIV*, Praegae, [1658–1668 között], Collegium Tyrnaviense. Példány: Prága, Egyetemi Könyvtár; Példa Beszédek Könyve C8 = Péld 8,36 (Prov 8,36).

12. ¹¹⁵	–	„Példa Beszédék Könyve C8.”	Nierembergius Kraus, <i>Ovicula</i> Kraus, <i>Flores</i> Caramuelis Raphael a S. Joseph
III. rész,			
1. ¹¹⁶	–	„Joannes Kraus” „Mariascheini mirákulumok”	Müller Kraus, <i>Ovicula</i> Kraus, <i>Geistlich</i>
2. ¹¹⁷	–		
3. ¹¹⁸	–		Müller
4. ¹¹⁹	–		
5. ¹²⁰	–	„Müller”	Kraus, <i>Exempla</i> Kraus, <i>Ovicula</i>
6. ¹²¹	–	„Gulielmus Gumpenberg in Atlante” „Ticinus Jacobus in Hist. Rosenth.”	Kraus, <i>Exempla</i> Kraus, <i>Ovicula</i>
7. ¹²²	–	„J. Tic[inu]s”	

¹¹⁵ NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. LXVII (63); KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), III, 52; DOMINICUS CARAMUELIS (Johann CARAMUEL VON LOBKOWITZ, Juan CARAMUEL-LOBKOWITZ), *Das Leben [...] hoc est venerabilis P. Dominici a Jesu Maria [...] generalis, virtutes, labores, prodigia [...]*, Viennae, 1655, 327–352, 390–399. Használt példány: BEK, Ac 2r 205 (coll. 1); [RAPHAEL A S. JOSEPH], *Leben dess Gottseligen durch den wunderthätigen Sig auff dem Weissen Berg bey Prag 1620 [...] Diener Gottes Dominici von Jesu-Maria [...]*, München, S. Rauch, 1685. Használt példány: BEK, Bar. 00899; tulajdonosi bejegyzés a címlapelőzők rézmetszet alján: „Ex libris conventus Scalizenij carmelitarum discalceatorum”; vö. még Johannes KRAUS, *Flores gratiarum ex topiario vitae, ac virtutum Venerabilis Virginis Marinae de Escobar*, Dillingae, Typ. J. C. Bencard, 1708.

¹¹⁶ Joannes Kraus terjedelmes életművéből a szerző nem utal konkrét munkára. MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), 43; vö. KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), I, 34; KRAUS, *Geistlich Curieuse*, i. m. (103. jegyzet), 49.

¹¹⁷ MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet) nem tartalmazza, valószínűleg egy általam nem hozzáférhető Kraus-műből származik, esetleg a kéziratos mariascheini mirákulum-feljegyzésekből. Vö. MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), az 1652. évre vonatkozó mirákulumok között nincs. Müller csak válogatott a mirákulumok közül. Vö. Uő, *uo.*, 78–79, 83–96; Malchus füléről lásd Lk 22,50–51; Jn 18,10–11; Jn 18,22–23.

¹¹⁸ MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet) egy történet kivételével nem tartalmazza. Ez a második történet: MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), 85. Valószínűleg egy általam nem hozzáférhető Kraus-műből származik, esetleg a kéziratos mariascheini mirákulum-feljegyzésekből.

¹¹⁹ MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet) nem tartalmazza, valószínűleg egy általam nem hozzáférhető Kraus-műből származik, esetleg a kéziratos mariascheini mirákulum-feljegyzésekből.

¹²⁰ MÜLLER, *Historia*, i. m. (29. jegyzet), 83–85, 88, 201–204, 206, 213, 215–216, 236; KRAUS, *Exempla*, i. m. (74. jegyzet), 263–265; KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), III, 61–65.

¹²¹ GUMPPENBERG, i. m. (110. jegyzet), 268; TICINUS, i. m. (33. jegyzet), 210–214, a történet kihajtható rézmetszeten ábrázolva, 154–156; KRAUS, *Exempla*, i. m. (74. jegyzet), Tristes, exemplum V, 398; KRAUS, *Ovicula*, i. m. (76. jegyzet), III, 23, 25, 26.

¹²² TICINUS, i. m. (33. jegyzet), 217–219.

8. ¹²³	„Jacobus Ticinus”	
9. ¹²⁴	–	Ticinus
10. ¹²⁵	„Balinghem”	Nádasi–Jászberényi
Kraus, <i>Exempla</i>
Kraus, <i>Ovicula</i>
Kraus, <i>Exempla</i>
11. ¹²⁶	„Jesus Társaságának Historiás Könyvei”	
	„Kraus”	
12. ¹²⁷	„Kraus”	
	„Szent Brigitta”	

IV. rész,

[emlékeztetés]¹²⁸ „Hieronimus [...] Eustochiumhoz”

	„Blosius”	
1. ¹²⁹	„Nádasi In Annis Mar.”	Nádasi, <i>Maria</i>

¹²³ TICINUS, *i. m.* (33. jegyzet), 173–174.

¹²⁴ TICINUS, *i. m.* (33. jegyzet), 122–130.

¹²⁵ BALINGHEM, *i. m.* (108. jegyzet), 8. December; NÁDASI János, ford. JÁSZBERÉNYI Tamás, *A Boldogságos Szűz Az Halállal Tusakodók Anyja [...]*, Nagyszombat, 1658, 118–122; KRAUS, *Exempla*, *i. m.* (74. jegyzet), cap. VI, exemplum I, 144–146; KRAUS, *Ovicula*, *i. m.* (76. jegyzet), I, 126–127.

¹²⁶ [Joannes NÁDASI], *Annuae Literae Societatis Iesu, Anni M.DC.LII*, Pragae, [1658–1668 között], 132. Használt példány: BEK, RMK III, 601a; tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Collegij Tyrnaviens. Societatis Iesu Catal: Inscriptus 1666.”; NÁDASI, *Annuae*, *i. m.* (114. jegyzet), 1653, 267. A történet nem hivatkozik konkrétan Joannes Kraus egyetlen művére sem. KRAUS, *Exempla*, *i. m.* (74. jegyzet), cap. VI, exemplum VII, 159; cap. VIII, exemplum IV, 194–195; cap. VI, exemplum IX, 161–163.

¹²⁷ KRAUS, *Geistlich*, *i. m.* (103. jegyzet), 137–139; *Revelationes Sancte Brigitte*, Nurembergiae, A. Koberger, 1521, r_{2r}. Használt példány: BEK, Ant. 2395. – Nem a hivatkozás téves (vö. *RMPE* 8/2, 1000), hanem a szerző tévedett, amikor a „Brigitta Szent Szűz” kifejezést használta.

¹²⁸ *Sancti Eusebii Hieronymi [...] Opera omnia [...]*, Tomus I (J.-P. MIGNE, *Patrologia Latina*, tomus XXII), Paris, 1877, *Epistola XXII. Ad Eustochium, Paulae filiam*, 394–425. – A hivatkozott rész tartalmi jellegű; Szent Jeromos két további levele ugyanahhoz: XXXI. és CVIII. levél; Ludovicus BLOSIUS, *Opera Omnia, II, Margaritum spirituale*, ex Typ. Ducalis Monasterii Campidonensis, 1672, *Conclavis animae fidelis sive Speculum spirituale*, 229–404; Pars II, *Monile Spirituale divinis revelationibus*, cap. XII. *De felici morte*, Nr. 10, 337. A *Történetek*ben valószínűleg emlékeztetből idézett részlet a műben: „Deipara Virgo Maria ait ad virginem Mechtildem: Ego omnibus, qui mihi pie et sancte deserviunt, volo in morte fidelissime tanquam mater piissima adesse, et eosque consolari ac protegere. (lib. I. Spirit. grat. c. 48.)” Használt példány: BEK, Bar. 01496.

¹²⁹ Joannes NÁDASI, *Annus Marianus*, Viennae, M. Cosmerovius, 1648 – téves, a műben a történet nem szerepel. Figyelembe véve Joannes NÁDASI, *Maria agonizantium mater [...]*, Pragae, 1644, 2; (Tyrnaviae, 1775, 4) (használt kiadás: [Tyrnaviae], Typis Tyrnaviensibus, 1775) forráshivatkozását („Annuae S. I.”), lehetséges, hogy a történet valamelyik *Annuae Litterae Societatis Iesu* kötet Szűz Máriára vonatkozó részében is szerepel. A *Történetek* írója emlékeztetből vagy NÁDASI *Maria [...]* című műve után hivatkozhatott. NÁDASI, *Maria*, *i. m.* (129. jegyzet), 2; 1775, 4; NÁDASI–JÁSZBERÉNYI, *i. m.* (125. jegyzet), 56–58; KRAUS, *Ovicula*, *i. m.* (76. jegyzet), III, 164; vö. BONIFACIUS, *i. m.* (65. jegyzet), lib. IV, cap. XVIII, 773–774. Megjegyzem, a történet szereplői közül Szent Apollinár és Szűz Mária együtt kizárólag NÁDASI, *Maria*, *i. m.* (129. jegyzet) és Bonifaciusnál, valamint valószínűleg az ő forrásában, Franciscus Benciusnál (Francesco Benci) szerepel. Szent Apollinár volt a római Collegium Germanicum védőszentje.

		Nádasi–Jászberényi Kraus, <i>Ovicula</i> Vö. Bonifacius
2.	¹³⁰ „Nádasi in An. dier. memorab. ad 20 Febr.” „Nádasi”	Nádasi, <i>Pretiosae</i> Nádasi, <i>Maria</i> Nádasi–Jászberényi Kraus, <i>Ovicula</i>
3.	¹³¹ „Sveciai Szent Brigitta”	Nádasi, <i>Maria, Aeternitatis</i> Nádasi, <i>Pretiosae</i>
4.	¹³² „Bonf. L. 3. D. 3.” „Pelb. L. 12.” „Szent Bernárd”	Nádasi, <i>Maria</i> Nierembergicus Nádasi–Jászberényi [Vö. még Taxonyi]
5.	¹³³ „Gertrud”	Lanspergio Nádasi–Jászberényi Kraus, <i>Ovicula</i>
6.	¹³⁴ „Cartusianus [...] historia”	Aurifaber

¹³⁰ Joannes NÁDASI, *Annus dierum memorabilium Societatis Jesu*, Antverpiae, J. Meursius, 1665, 102. Használt példány: BEK, RMK III, 416; Ioannes NÁDASI, *Pretiosae occupationes morientium in Societate Iesu*, Romae, Typis I. A. de Lazaris Varesij, 1657, 82–83. Használt példány: BEK, RMK III, 332; tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Conventus Lauretani in Hungaria Ord: Serv: B. V. M.” NÁDASI, *Maria, i. m.* (129. jegyzet), 84; (1775, 82); NÁDASI–JÁSZBERÉNYI, *i. m.* (125. jegyzet), 255–256; KRAUS, *Ovicula, i. m.* (76. jegyzet), III, 164–165.

¹³¹ *Revelationes Sancte Brigitte, i. m.* (127. jegyzet), lib. 7, cap. 13; NÁDASI János, *Maria, Aeternitatis Beatae Porta Sancta [...]*, [Pozsony, 1645], 165–168; NÁDASI, *Pretiosae, i. m.* (130. jegyzet), 82. – A Történetek alapja valószínűleg ez az utóbbi szöveg lehetett.

¹³² Antonio BONFINI, *Rerum Hungaricarum decades*; Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi Kiadó, 1995, 3.3.150–155, p. 551. (Itt a magas hullahegyből beszélő koponya története olvasható.) PELBARTUS DE THEMESWAR, *Stellarium coronae beatae virginis Mariae*, Basel, Jakob Wolff von Pforzheim, c. 1497/1500, cc_{8v}. Használt példány: BEK, Inc. 1018. *Bernardi Claraevallensis Opera Omnia*, tomus II (*Patrologia Latina*, tomus 183), Paris, 1879, *In assumptione B. V. Mariae, Sermo IV. De quadriduo Lazari, et praeconio Virginis*, 428. A helyes szövegrész: „Sileat misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est, qui invocatum te in necessitatibus suis sibi meminere defuisse.” NÁDASI, *Maria, i. m.* (129. jegyzet), 97–99; (1775, 96–98); NIEREMBERGIUS, *Trophaea, i. m.* (48. jegyzet), lib. IV, cap. XXI (170); NÁDASI–JÁSZBERÉNYI, *i. m.* (125. jegyzet), 281–283; TAXONYI János, *Az emberek erköltseinek es az Isten igazságának Tükörei Az-az: némely ritka, és válogatott Történetek*, Kassa, Akadémiai betűkkel, 1759, I. rész, Harmadik történet, 17–19; vö. TIMÁR Kálmán, *A levágott fej gyónása*, *Ethnographia*, 22(1911), 317–319.

¹³³ *Gertrudis [de Helfta] Insinuationes divinae pietatis libri quinque. [...]*, Coloniae, M. Novesiani, 1536, lib. IIII, cap. LIII, p. 7r–v. Használt példány: München, Bayerische Staatsbibliothek, Asc. 2553. Megjegyzem, GERTRUDE D’HELFTA, *Oeuvres spirituelles*, Tome I, *Les Exercices*, par Jacques HOUSLIER et Albert SCHMITT, Paris, 1967 (*Sources Chrétiennes*, 127), V. *Exercitium Divini Amoris* (156–199) és VII. *Exercitium Suppletionis pro peccatis et praeparationis ad mortem* (258–307) nem tartalmazza. Vö. még Giovanni LANSPERGIO, *La vita della B. Vergine Gertruda [...]*, Venetia, G. B. Colosini, 1606, 393–394. Használt példány: BEK, Bar. 01999 (coll. 1); tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Collegij Zagrab: Soc: Jesu Cat: inscriptus 1653”. NÁDASI–JÁSZBERÉNYI, *i. m.* (125. jegyzet), 117–118; KRAUS, *Ovicula, i. m.* (76. jegyzet), I, 118.

¹³⁴ A középkori történetet 1613-ra „átaktualizálták”. Aegidius AURIFABER, *Speculum exemplorum*, Hagena, Henricus Gran, 1512, IX. [...] CXIII. Használt példány: BEK, Ant. 1304. BONIFACIUS, *i. m.* (65. jegy-

Bonifacius

7. ¹³⁵	„Caesarius”	
8. ¹³⁶	„Caesarius”	
9. ¹³⁷	„Példák Tüköre”	Nádasi, <i>Maria</i>
	„Bonaventura”	Nádasi–Jászberényi
10. ¹³⁸	„Jesus Társaság Esztendő Számra írott Könyvei”	Nádasi, <i>Maria</i>
	„Sz. Anselmus”	Nádasi–Jászberényi
		Kraus, <i>Ovicula</i>

A *Történetekben* hivatkozott források ezen vizsgálatában egyetlen utalás sem maradt azonosítatlan, s több bizonytalannak tűnő forrásmegjelölést sikerült meghatározni. A tartalom és szövegkörnyezet figyelembevételével megoldási javaslatot tettem az összesen nyolc hivatkozás nélküli példa (I, 12; II, 9, 10, 12; III, 2, 3, 4, 9) lehetséges forrásaira is. Szembetűnő, hogy a *Történetek* harmadik részében a hivatkozott források (Kraus, Müller, Ticinus, Gumpfenberg, Balinghem, Szent Brigitta és a Nádasi-féle *Annuae Litterae*-k) szerzőinek sora nem különbözik a nem hivatkozottakétól. Ez ismét arra enged következtetni: nem zárható ki, hogy a mű készítője eredetileg a harmadik résszel kezdte munkáját, majd – ő maga vagy másvalaki, aki folytatta a munkát – módosította a koncepciót, s megváltoztatta a szerkezetet.¹³⁹

zet), lib. IV, cap. XVIII, 760–761. Bonifacius 1606-ban meghalt, tehát a történet 1613. évre való aktualizálása tőle nem származhatott.

¹³⁵ CAESARIUS HEISTERBACHCENSUS (CAESARIUS DE HEISTERBACH, OSB), *Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium lib. XII*, Antverpiae, ex Officina Typographia M. Nutij, 1605, lib. 7, cap. IX, 390–391. Használt példány: BEK, Bar. 01283; tulajdonosi bejegyzés a címlapon: „Conventus Lauretani in Ungaria Ordinis Serv. B. V. Mariae”.

¹³⁶ CAESARIUS HEISTERBACHCENSUS, *i. m.* (135. jegyzet), lib. 7, cap. X, 391.

¹³⁷ AURIFABER, *Speculum*, *i. m.* (134. jegyzet), „Dis. 9. N. 22.” A jelzett helyen más történet található („nobilis virgo Eufemia”-ról); NÁDASI, *Maria*, *i. m.* (129. jegyzet), 91–92; (1775, 90–91); NÁDASI–JÁSZBERÉNYI, *i. m.* (125. jegyzet), 270–272. A *Történetek* írója NÁDASI *Maria agonizantium mater [...]* című művének valamelyik kiadását használhatta, mivel a *Történetekben* szereplő hivatkozás ott ugyanabban a formában olvasható. Valószínű, hogy Nádasi János összekeverte forrásait. A Szent Bonaventura-idézet az *Opera Omnia*-ban nem lelhető fel, lehetséges, hogy Pseudo-Bonaventura-idézet vagy Szent Bonaventurának tulajdonított mondan.

¹³⁸ *Annuae Litterae Societatis Iesu [...]* 1594, 1611, 1605, Romae; NÁDASI, *Maria*, *i. m.* (129. jegyzet), 3–4 (1775, 5–6); 7–8 (1775, 9–10); 4–5 (1775, 6–8); NÁDASI–JÁSZBERÉNYI, *i. m.* (125. jegyzet), 60–61. Megjegyzem, a *Történetek* írója NÁDASI *Maria agonizantium mater [...]* című művének valamelyik kiadását használhatta, mivel a három történet ott egy fejezetben („Prima praxis bene moriendi. Sodalitati B. Virginis se totum devovere”) csaknem egymás után (Nr. 4, 7, 5) található, s ezeket éppúgy, mint a *Történetekben*, a szereplők Mária-társulati tagsága kapcsolja össze. KRAUS, *Ovicula*, *i. m.* (76. jegyzet), III, 164; *Sancti Anselmi [...]* *Cantuariensis Archiepiscopi Opera Omnia [...]*, labore et studio D. Gabrielis GERBERON [...], tomus primus (*Patrologia Latina*, accurate J.-P. MIGNE, tomus 158), Paris, 1864, Oratio LII, 952–958, itt: 956. A *Történetekben* valószínűleg emlékezetből idézett részlet a műben helyesen: „Oratio LII [ol. LI.] Ad Sanctam Virginem Mariam. Cum meditatione et laude meritum ejus. [...] Sicut enim, o beatissima, omnis a te aversus est a te despectus necesse est, ut intereat, ita omnis a (ad) te conversus et a te respectus impossibile est, ut pereat.”

¹³⁹ Vö. 46. és 47. jegyzet.

A forrás-meghatározások tanúsítják, hogy a *Történetekben* olvasható „példá”-k a 18. század első évtizede előtt többször megjelentek nyomtatásban. Túlnyomó részük a szövegben hivatkozott forrásokon kívül más közkedvelt, elsősorban jezsuita vonatkozású munkákban is megtalálható.¹⁴⁰ Az utóbbiakat nem a teljesség igényével gyűjtöttem össze, s csupán néhányat választottam ki a párhuzamos szövegek „sűrűségének” figyelembevételével, reprezentatív céllal. Így például szándékosan hagytam ki az előfordulások felsorolásából a Szűz Máriához kapcsolódó egyik legterjedelmesebb 17. századi példát, Carolo Bovio eredetileg olasz nyelven megjelent munkáját (*Esempii e Miracoli della Santissima Vergine Maria Madre di Dio*, I–V, Roma, 1672–1700), amelyet a viszonylag későn, 1737-ben megjelent Oktavian Panzau-féle német fordításban használtam. Ebben a *Marianischer Gnaden und Wunderschatz* című, Giovanni Rho exemplumaival bővített gyűjteményes kiadványban a Bovio-féle részben például megtalálható a *Történetek* három exempluma Constantinus Copronimusról, Szent Brigitta Károly nevű fiáról és Julianus császárról.¹⁴¹

A forrás-meghatározás lehetővé tette néhány, a *Történetek* keletkezéstörténetére utaló további körülmény megfigyelését. Az egyik szembevetendő sajátosság, hogy a *Történetekben* a szövegállapot jelentős eltérést mutat a forrásokhoz képest. Ennek oka éppúgy kereshető a szerzői koncepcióban és a szövegek magyar nyelvre történő adaptálásában, mint a többszöri másolásban. Közrejátszhatott az is, hogy a szerző nem csupán a hivatkozott forrásokból ismerte a történeteket, s kortársaihoz hasonlóan tudatában volt annak, hogy szabadon bányász forrásaival.

Így például az első rész tizenegyedik példájának tartalma közel azonos a hivatkozott forrásával, nyelvi megformálása azonban eltérő.

„A Törökök meg veretnek a tengeren az Irgalmas Anya segítségével.

Azt írja Eusebius Nierembergius in *Trophaeis Maria[libus]*: hogy a Törökök az Ötödik Pius Pápa idejében 1571ben megint fel rezzentek a kereszténység ellen, és annyi népet hordottak a tengerre, hogy az egész világ el rémülne rajta, és a nemzetségek nem tudnák merre ütne ki ez a nagy hadi erő. A pogányság el hitette magával, hogy Olasz-Országot, Neapolist, Siciliát, Sardiniát, Corsicát, Málthát a Velentzei Tartománnyal már el nyelte.

Való, hogy ezeket látván a kereszténység sem szunyadozott, fegyverhez nyúlt, azon volt minden erővel és készüllettel, hogy meg felelhessen az ellenségnek. Pius Pápa és Filep Spányol Király szép hadi sereget és vízi erőt állítottak talpra, mindazon által se a

¹⁴⁰ A hivatkozott és az általam feltételezett források aránya 2,5:1. Ez az arány természetesen torzít, mivel feltételezésen alapul. A feltételezett, korábban már említett, kivétel nélkül jezsuita, úgynevezett alap-szerzők száma mindössze öt.

¹⁴¹ Giovanni RHO, Carolo BOVIO, Oktavian PANZAU, *Marianischer Gnaden und Wunderschatz [...]*, Augsburg, 1737, BOVIO, I. Theil, 25. Exempel, 105–109 (= *Történetek*, II. rész, 2. példa); BOVIO, III. Theil, 16. Exempel, 59–62 (= *Történetek*, IV. rész, 3. példa); BOVIO, III. Theil, 28. Exempel, 102–105 (= *Történetek*, II. rész, 3. példa).

hajókra, se a fegyveres népre, se egyéb hadi készületre nézve nem volt el-telő, hogy ellent álhatnának.

Mind ezeket tekintetbe vévén a Pápa és Király azt végezték, hogy az Istenhez, és Szűz Anyához kell folyamodni, a mint-is mind Spányol, mind Olasz-Országban forni kezdet az áhétatosság, butsu járások tartattak, kivált képpen meg volt parantsolva azoknak, a kik a Szent Olvasó Gyülekezetiben valának, hogy Szűz Mariánál könyörögjenek a fenforgó hadakozásnak szerentsés kiméneteléért. Ezen áhétatosságnak gyakorlása alatt a keresztény náva el vált a partul, és az ellenség felé evezet az Istennnek és Szűz Máriának nevében, fel találta *Echinades* névű szigetek-mellet. Hol itt *Joannes Austriacus* Herczeg, és a kereszténység táborának vezére térdre eset, arra kérvén a kegyes Szűz Máriát, hogy el ne hadná a benne bizakodot hiveit, oltalmazná meg a pogányságnak dühességétül.

Ezt látván alatta valói egy akarattal fegyvert rántottak, tűzzel, vassal üldözték, öldözték az ellenséget, és tellyessen meg verték. Vesztett ebben az ütkezetben 30 000 Török; 10 000 rabbá lett, 15ezer keresztény rab meg szabadult. 90 hajó el-süllyedet, 20 füstbe ment. 160 nagy álgyu, 256 kissebb szerű, sok praedával egyetemben el-foglaltatott.

Ez a tsudálatos nyereség Isten után az eő Szent Annyának tulajdonitott. Erre nézve az akkori *Pius* Pápa köteles háladástul viseltetvén, hosszas emlékezetre uj innepet adot az Anyaszentegyháznak, melynek neve *Maria De Victoria*. Az utánna való 13dik *Gergely* Pápa jónak találta, confirmálta. Esik ez az innep Mind-Szent havának első napi vasárnapján, és ültetik maj napig-is fő képen a Sz-Olvaso-Gyülekezetiben lévő hiektül.¹⁴²

„*Institutum Deiparae festum ob navalem de classi Selini victoriam*. Triumphus de Turcis Navalis sub Pio V. et Philippo II. Ecclesiastica solennitate memoratur singulis annis celebrata in honorem Virginis. Victoria autem est, qua anno 1511. [! 1571 helyett] Classis Selini Imperatoris Turcarum [...] a Christianorum classe die 7. Octobris non longe a Corinthiaco, seu Laepantino sinu, apud Naupactum et Echenidas insulas penitus devicta et quassata fuit. Tribus aut quatuor horis pugnatum est a Turcis et Christianis. Victoria obtenta est Ioanne Austriaco Caroli V. filio, belli socialis, et sacri foederis contra Turcas Duce. [...] Spinellus in Tract. de exemplis et miraculis Deiparae, num. 60. [...] hostium caesa ad triginta millia, decem millibus in potestatem redactis, triremibus 180. captis, 90. demersis, quindecim millibus Christianorum servitute liberatis, parta ingenti praeda, centum et sexdecim majoribus tormentis, ducentis et quinquaginta sex minoribus hosti ereptis. [...] Gregorius XIII. dixit: [...] ad gratias Deo, et Beatissimae Virgini agendas festum solenne sub nuncupato Rosarij in prima Dominica mensis Octobris singulis annis celebrandum institueremus. [...] qualibet prima die Dominica mensis Octobris, per universi orbis partis, in his videlicet Ecclesijs, in quibus altare seu Capella Rosarij fuerit, ab omnibus [...] Christi fidelibus festum solenne [...] celebretur [...] vi-

¹⁴² RMPE 8/2, 747.

dere est in Spinello. [...] Die septima Octobris, commemoratio S. Maria de Victoria, etc.”¹⁴³

Másutt a *Történetek* szerzője követi a forrás latin szövegét, s nem érzékelhető, hogy a „példa” csupán egy kiválasztott részlet a forrásból. Ugyanakkor a főszereplő névalakja eltorzult a fordítás vagy másolás során.

„Egy Calvinista Báró rutalmazza beszédjében képit az Isten Annyának, és példászon meg büntettetik.

Bohuslaus Balbinus a Tseh-Országi Sz. Hegyről irt Historiájában azt beszéli, hogy egy *a Soellis* nevű Báró, meg fordulván Francia Országbul, a hol a Kalvinista valláshoz állot, maga hazájába Tseh Országba visza tért. Hol itt már maszlagos lévén az eretnek-séggel, a szent képek ellen támadott, és kiváltképpen a Boldogságos Szüz képeiről sok rutat és rosztat mondott.

Egyszer úgy történt, hogy a fa képére akadt a Boldogságos Szüznek, és azonnal a serfőző égő kementzébe vetette, mint valami fűtteni való darabot. Visza, és ki felé ugrot a kép a tűzből. Elég lett volna ez oktatására a jámbornak, de eő meg általkodván, megint a tűzbe parantsolta.

Ezt már sokallotta a Sz. Szüz, megint ki pattant, és úgy ütötte homlokát a gaz embernek, hogy azon szempillantásban minden esztől meg vált, és míg élt, tudni illik 30 esztendeig, úgy maradt. Ezt az oszlop tsuda képet azután László, a nyavalásnak pápista bátya, Mária Asszonyinak Rudolph Tsászár Feleségének ajándékozta, és most tiszteletben vagyon, és tartatik a Bétsi Kláristáknál.”¹⁴⁴

„IV. *Quarto*, subsequenti tempore, aut circa ipsa disturbia, non tantum veteribus locis continuat suas gratias Maria, sed at nova delegit, obscura hactenus magis ac magis illustrat. Non est opus multis, loquor sapienti, qui si indicem suarum imaginum inspexerit, mediam earum partem fatebitur asserto meo suffragari. Viciniora nobis sunt, quae *Grumberga*, quae *Straconicium* suggesserunt: Andreas a Stellis Baro, redux e Gallia, Calvinii infectus philtro, ubi redijt e peregrinatione in Bohemiam, in statuas diversorum, ac etiam Mariae Virginis extreme insanijt. Cacabo proinde braxatorio jubet subijci, ut cervisiam fortius adurant; semel iterumque injectae resiliunt, et cum (scelus!) pergeret etiam contra Divina ostenta ferocire, tandem resultans Statua Mariae recta petit, ac ferit frontem Andreae tanto impetu, ut ei ad annos circiter triginta omnem mentem emoverit. Vixit tanto tempore divinarum vindiciarum miserabile spectaculum; statua vero *Ladislavus* hujus cognatus, sed Catholicus, Mariae Imperatrici Rudolphi Caesaris parenti donavit, quae Clarissam Viennae Ecclesiam (suae Filiae fundationem) ea honoravit, dicaturque alijs insuper prodigijs hodie celebrari. *Straconicensem* statuam itidem Mariae Mansfeldus, *Mansfeldiae* pietatis erga sacra omnino immemor, sive per se, sive per suos

¹⁴³ NIEREMBERGIUS, *Trophaea*, i. m. (48. jegyzet), lib. II, cap. LXIII (pp. 61–62).

¹⁴⁴ RMPE 8/2, 755–756.

milites, ita ferro dehonestaverat, ut supervenienti Dominico reformato Carmelitae commiserationem justam et gravem commoverat. Hanc proinde, implorans de coelo debitas sacrilegis poenas, rapit in pugna *Albomontensem*, ibidemque una manu cruce, altera hac ipsa statua milites incitans, victoriam memorabilem creditur accelerasse. Dux certe *Bavariae*, cum *Monachij* triumpharet redux, hanc ipsam curru gestari praecepit, pompae non appendium, sed principium, qua caerimonia *Zimiscas*, aliosque simili apparatu celebres Imperatores visus est voluisse imitari. Haec postmodum a praedicto *Carmelita* Roma delata, novam etiam Urbem Basilicam, sumptibus *Bavari* sub titulo procuratae *Praegensis victoriae* invenit.”¹⁴⁵

Nem ritka az sem, hogy a *Történetek* egy „példá”-jában két vagy több, különböző forrásból származó történet olvasható. A mutatóként kiválasztott két hasonló tárgyú, közös címmel ellátott elbeszélést a szerző erősen lerövidítette a forráshoz képest, elhagyta továbbá a szereplők nevét, az esemény időpontját és a történetek körülményeit, s mellőzte az egyik forrás antik utalásait is:

„Egy káromkodó Cálvinista praedikátor gyalázza a Boldogságos Szűzet, és meg némul.

Theophilus Rajnaudus Száz Historius Könyvében N.A. azt beszéli: hogy Delphinátusban, Embrun névű helységben, egy Calvinista praedikátor igen forgatta motskos nyelvét a Catholicusok ellen, és nagy tsufot üzött Sz. Szokásibul. Fel méne egyszer a székre, hogy beszédet tartana a népnek, itt annyit, és olyast böffentet ki az Üdvezítőnk Annya ellen, hogy jobbnak tartom el-halgatni, hogy sem elő hozni. Nem engette az Isten, hogy tovább büntetlenül maradna gonoszsága, még nem beszélte vala ki tellyesen a mit kezde vala mondani, és ime! tsuda hosszura ki nyuitozott nyelve, és oly keménnyen meg merevedet, hogy se szájába nem fért, se meg nem mozdithatta, némulván azért lepironykodot, és holtig egy szót sem szólhatot.

Hasonló példát mond *Jacobus Ticinus* a *Rosenthali* Boldogságos Szűzről írott historiás könyvében C 6. 55:2. Tudni illik Lusatiában, Königsvera névű helységben egy Lutheranus praedicator vigan és szabadon káromkodot az Isten Annya ellen, és üdvezítő hitünket-is a predikáló székből motskossan otsállotta a nép előtt. Utollyára e szókra fakadot: ha ugymond, a mi Lutheranus hitünk nem igaz és való, bár engem az élő Isten gutta-ütéssel büntessen meg.

Buzgó kívánságát meg-is halgatta az Isten, mert azon szempillantásban ordítani kezd, mind egy vad oroszlány, azután annyi tsunyaság takarozot ki szájából, hogy irtoztató ki mondani, utollyára fél halva öszve esett. Ölbe kapván háza népe, szállására vitte holott ki adá rut lelkét. Erre egy Lutheranus azt találá mondani; tsak az Isten Annyának hagyot volna békét, ez a szerentsétlenség nem történt volna rajta.”¹⁴⁶

¹⁴⁵ Az aláhúzott rész az alapja a *Történetek* megfelelő szövegének. BALBINUS, *i. m.* (109. jegyzet), lib. I, cap. IX, § 1. IV, 46–47.

¹⁴⁶ RMPE 8/2, 756.

„IV. *Blasphemus congrue multatus*. Nuper Chierij in Taurinis, concurrentibus infectis utrinque aciebus, homo ex primaria nobilitate et magnis titulis clarus, sed supra modum prodigus blasphemiarum et execrationum, transfixo glande plumbea ore blasphemus, infelicem animam vomuit. Significat ultor Deus, per quae quis peccat, per eadem et puniri. Id quod etiam non semel aliis occasionibus usu venisse certum est. Et illustre exemplum habetur apud Petrum Dam. Opusc. 34. p. 1. c. 4. sed docenti ora promamus. Poppa Calvinianus cui nomen *Feraudo a Mura* cum Ebreduni apud Delphinates, pro concione adversus Deiparam vomuisset quae praestat chartis non illinere, blasphemans adhuc, et in aestu ac oestro dicendi linguam propenso sesquipede exeruit, non secus ac si bos esset, et deinceps adeo lingua torpuit, ut qui antequam bene valens ac peditissime loquens erat, eo blasphemiae instrumento paralysi percusso, deinceps manserit elinguis. Sic multavit Deus Poppam insigni petulantia, quam acerbis certaminibus cum R. P. Ludovico du Fons Ebreduni tunc concionante, saepe saepius prodidit. Quae omnia oculati testes omni exceptione maiores retulerunt. Addo et aliud exemplum paulo antiquius, sed mea memoria gestum. Baro d'Entraigues in tractu Vivariensi Calvino impense addictus, in altercatione cum P. Iacobo Salesio, postea insigni Christi martyre, petulanter servo Dei contusionem clunium apprecatus, ex eiusdem Patris oraculo, ante anni finem ea ipsa in parte multatus est, clunibus super lusum displosione hostilis bombardae a reliquo corpore avulsi, ut est in Actis eiusdem Martyris cap. 11. Impium Satrapam sub Horanne Persarum duce militantem, cum Blasphemasset illico disploso in os ab hostibus tormento contritum esse, narrat Nicephorus l. 14. c. 4. Affine exemplum iuvenis Mediolanensis et Deiparam blasphemantis, recitat Baldesanus Bernardinus Rosignolus verus libri parens l. 3. stimuli virtutum cap. 21.”¹⁴⁷

„Multorum non recentium modo, verum etiam multis annorum circulis remotiorum calamis ac testimonijs compertum habeo, quod protinus notitiae posterorum ad *Mariomisorum* terrorem sum commendamus. Anno 1645. *Logodulus Luthericola* nomine *Gregorius, Königswartae Hexapoleos* oppido (*Budissina* inter et *Wittgenaviam* sito) perlata ad se fama de duabus mulieribus, tertio Paschalis laetitiae die ad praestandum Divae Rosenthalensi homagium, more Catholicorum profectis; Dominica proxime subsequenti (quam phrasi Ecclesiastica *in Albis* dicimus) invectivo e cathedra sua sermone in eas, earumque pietatem magno verborum pondere, blasphemijs in Divam Virginem, Fidemque Orthodoxam nasto detonuit, adjecto impie debacchationi suae ad conciliandam Sectae Lutheranae auctoritatem, epiphonemate: *Si nostro* (scilicet *Lutherana*) *Fides veritati consentanea non est, protinus apopleptico malo Divinum in me Numen animadvertat!* Et quia DEUS, qui *Veritas* est, patrocinari non potest falsitan; atque in huiusmodi imprecationibus, plerumque voto respondet eventus; quod temerarie optavit, Divina urgente Nemesis, extemplo eidem accidit, Repente etenim spumans, edito horrendo clamore ac rugim, corruit, ut alienis ex suggestu brachijs morituri ad instarcum oportuerit deportari; prote-

¹⁴⁷ Az aláhúzott rész az alapja a *Történetek* megfelelő szövegének. RAYNAUDIUS, *i. m.* (110. jegyzet), 600–601.

lato nonnihl vitae miserabilis stamine, quod tamendici ejusdem vespere immitis Parcarum trias praecidit. [...] Ludi Magister ejusdem oppidi, verba protulerit, quae ex eodem nonnisi veritas exprimere poterat, ut seqvuntur: *Modo MARIAM in pace et absque contemptu reliquisset; hoc ei infortunium neitiquam accidisset.*”¹⁴⁸

Némileg relativizálják a szerzői „tudatosságot” a torzult forráshivatkozások, melyek a figyelmetlenségen kívül a hivatkozások sorozatban történt átvételére éppúgy visszavezethetők, mint a többszörös másolásra. Két, egyértelműen torzult hivatkozás például az „Ita Tomasius in TrC:” és a „Carolus Hevedanus C2 Ann.”¹⁴⁹

A történeti események leírásában néha felfedezhető az adatok keveredése, ami megmagyarázza az események kronológiájában beállt sajátos zavart. Ilyen például az 1444-ben történt események összekeverése az 1456. évi nándorfehérvári diadallal vagy az 1319-ben meghalt Petrus Faverius Rómában élt karthauzi prior halála idejének „áthelyezése” 1613-ra.¹⁵⁰ A példákban nyilvánvaló, hogy a szerző nem az elbeszélések történeti részleteit, hanem Szűz Mária tipizált körülmények között zajló földöntúli segítségét kívánta előtérbe állítani.¹⁵¹

További sajátosság, hogy a *Történetek* szerzője egyszer sem vette át hivatkozott forrásainak antik utalásait és/vagy mitológiai vonatkozásait.¹⁵² Felmerül a kérdés, hogy a szívesen mitologizáló Faludi¹⁵³ – ha valóban az ő munkája lenne a *Történetek* – vajon miért mellőzte ezeket. Feltűnően hiányoznak olyan nyelvi elemek is, mint például az állandósult szókapcsolatok, szólásmondások és közmondások, melyeket Faludi szívesen használt. A Turóczi-Trostler József, Tarnai Andor, Hopp Lajos és mások által Faludi írásművészetében – még vallásos verseiben is – nyomon követett „világi elv” egyáltalán nem érződik.¹⁵⁴ Szathmári István megfigyelése, mely szerint „Faludi a nyelv formai elemeinek a kiválasztásában és alkalmazásában jobbra ösztönösen járt el, de nagyon is tudatosan formálta, alakította stílusát”,¹⁵⁵ ugyancsak nem érhető tetten a *Történetekben*. Nem érzékelhető továbbá az az írói tudatosság sem, melyet Bitskey István hangsúlyozott

¹⁴⁸ TICINUS, *i. m.* (33. jegyzet), 215–217.

¹⁴⁹ Vö. 98. és 107. jegyzet.

¹⁵⁰ Vö. 101., illetve 134. jegyzet. Előbbit vö. még 48. jegyzet. Utóbbit vö. még 78. és 80. jegyzet.

¹⁵¹ Ugyanez a jelenség egykorúan más szerzőknél sem ritka. Nierembergnél például Hunyadi János neve valószínűleg a Corvinus névalakból torzult „Ovidiano” formában olvasható. „Significatum id Ovidiano uni ex nobilioribus, et potentioribus Hungariae Principibus”. NIEREMBERGIUS, *Trophaea, i. m.* (48. jegyzet), lib. III, cap. XXI (pp. 98–99).

¹⁵² Így például lásd a II. rész 7. és 10., vagy a III. rész 8. történetének hivatkozott forrásait.

¹⁵³ Vö. például VÖRÖS Imre, *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991, 65–66.

¹⁵⁴ TURÓCZI-TROSTLER József, *A magyar irodalom európaizálódása = Uő, Magyar irodalom – világirodalom: Tanulmányok*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1961, II, 5–63, itt: 27–28; TARNAI Andor, *Faludi Ferenc = A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1964, 536–544, itt: 537–543; HOPP, *i. m.* (14. jegyzet), 429–438, itt: 433–438.

¹⁵⁵ SZATHMÁRI István, *Faludi és a magyar irodalmi nyelv*, MNy, 1981, 2. sz., 136–141, itt: 138.

Faludi kapcsán.¹⁵⁶ Ide kapcsolódik, hogy a *Történetekben* jelenlévő szórakoztató szándékot nem szabad leegyszerűsítő módon azonosítani Faludi tudatos stílusművészetével.¹⁵⁷

Mindez arra ösztönzött, hogy olyan elbeszéléseket keressék Faludi prózájában, melyek megvannak a *Történetekben* is. Egy ilyen találtam: a lepantói csata leírását, mely a kutatás eddigi véleménye szerint a *Történetekkel* közel egy időben keletkezett *Téli éjszakákban*, a nyolcadik éjszaka végén olvasható. Befejezésül kommentár nélkül közlöm a két, egymástól jelentősen különböző csataleírást, először a *Történetekből*, majd a *Téli éjszakákból*.

„A Törökök meg veretnek a tengeren az Irgalmas Anya segítségével.

Azt írja *Eusebius Nierembergius* in *Trophaeis Maria[libus]*: hogy a Törökök az Ötödik *Pius* Pápa idejében 1571ben megint fel rezzentek a kereszténység ellen, és annyi népet hordottak a tengerre, hogy az egész világ el rémülne rajta, és a nemzetségek nem tudnák merre ütne ki ez a nagy hadi erő. A pogányság el hitette magával, hogy *Olasz-Országot, Neapolist, Siciliát, Sardiniát, Corsicát, Málthát a Velentzei* Tartománnyal már el nyelte.

Való, hogy ezeket látván a kereszténység sem szunyadozott, fegyverhez nyult, azon volt minden erővel és készüllettel, hogy meg felelhessen az ellenségnek. *Pius* Pápa és *Filep* Spányol Király szép hadi sereget és vízi erőt állítottak talpra, mindazon által se a hajókra, se a fegyveres népre, se egyéb hadi készületre nézve nem volt el-telő, hogy ellent állhatnának.

Mind ezeket tekintetbe vévén a Pápa és Király azt végezték, hogy az Istenhez, és Szűz Anyához kell folyamodni, a mint-is mind Spányol, mind Olasz-Országban forni kezdet az áhétatosság, butsu járások tartattak, kivált képpen meg volt parantsolva azoknak, a kik a Szent Olvasó Gyülekezetiben valának, hogy Szűz Mariánál könyörögjenek a fenforgó hadakozásnak szerentsés kiméneteléért. Ezen áhétatosságnak gyakorlása alatt a keresztény náva el vált a partul, és az ellenség felé evezet az Istennnek és Szűz Máriának nevében, fel találta *Echinades* névű szigetek-mellet. Hol itt *Joannes Austriacus* Herczeg, és a kereszténység táborának vezére térdre eset, arra kérvén a kegyes Szűz Máriát, hogy el ne hadná a benne bizakodot hiveit, oltalmazná meg a pogányságnak dühességétül.

Ezt látván alatta valói egy akarattal fegyvert rántottak, tűzzel, vassal üldözték, öldözték az ellenséget, és tellyessen meg verték. Veszett ebben az ütkezetben 30 000 Török; 10 000 rabbá lett, 15ezer keresztény rab meg szabadult. 90 hajó el-süllyedet, 20 füstbe ment. 160 nagy álgyu, 256 kisebb szerű, sok praedával egyetemben el-foglaltatott.

Ez a tsudálatos nyereség Isten után az eő Szent Annjának tulajdonítatott. Erre nézve az akkori *Pius* Pápa köteles háladástul viseltetvén, hosszas emlékezetre uj innepet adot az Anyaszentegyháznak, melynek neve *Maria De Victoria*. Az utánna való 13dik *Gergely* Pápa jónak találta, confirmálta. Esik ez az innep Mind-Szent havának első napi

¹⁵⁶ BITSKEY István, *Faludi retorikai műveltsége és prózastílusa*, ItK, 87(1983), 508–514.

¹⁵⁷ Vö. SÁRKÖZY, i. m. (14. jegyzet), 98.

vasárnapján, és ültetik maj napig-is fő képen a Sz-Olvaso-Gyülekezetiben lévő hi-vektúl.”¹⁵⁸

„Azonban régi, és nagy Historiába kellene bé vágnom; ha a tengeren viselt dolgokat, és erősebb készületeket elő kívánnám hozni. Nem-is találنام végét beszédemnek. Erre nézve csak egy jeles dolgot mondok; melyből ki fog tetzeni mire erőlködhetik a *Musulman* nép, mikor a nagy szükség meg kívánnya. 1572dik [recte 1571!] esztendőben valóban a Törökök-ellen készült *Spanyol* ország, egyetemben a *Velentzések*, a *Malthai* vitézek, és a Romai Pápa Pius az ötödik. Ezek nagy költséggel 212 gallyás hajót szereztek össze, oly szándékkal: hogy Siciliában egy rév-partnál mind egybe gyűlnének a fegyveres néppel; és onnan seregesen megindulván *Cyprus* szigetét meg vínák. *Joannes de Austria* Ötödik Károly Tsászár fia, volt a hadi vezér. Mikor oda érkeztek, megdöbbentek, látván: hogy a Török hatalom Ali-Bassa vezérsége alatt 300 had verő erős hajókat állított eleikbe, és iszszonyú álgú ropogással kezdi a hartzot. De Isten segítségével le gyaláztattott, nagyon meg verettetett. 32 000 Török oda vezett, 5000 Ali Bassával egygüt meg fogatattak, 15 000 keresztény rab ki szabadult, 160 hajó a keresztények kezekre került.

Ebből a szép nyereségből jutott a *Pápának* 19 öreg hajó az aprókat nem számlálván, e mellett 19 álgú, és 881 rab. A *Spanyol* Királynak 58 hajó, 58 álgú, és 1713 rab.

A *Velentzei* Republicának 39 hajó, 39 álgú, és 1160 rab.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ RMPE 8/2, 747.

¹⁵⁹ RMPE 8/2, 733–734.